

RECEPTEN VOOR MEDEDOGEN EN DUURZAAMHEID

VERKIEZINGSPROGRAMMA
PARTIJ VOOR DE DIEREN
TWEDE KAMERVERKIEZINGEN 2010

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Veehouderij, landbouw en voedsel	6
2.1	Veehouderij	6
2.2	Dierziekten en volksgezondheid	9
2.3	Landbouw	10
2.4	Duurzaam voedsel, duurzame handel	12
3	Natuur, biodiversiteit en dieren in het wild	14
3.1	Bescherming van natuur, behoud van biodiversiteit	14
3.2	In het wild levende dieren	16
3.3	Biodiversiteit buiten Nederland	18
4	Klimaat, energie en milieu	19
4.1	Klimaat- en milieubeleid	19
4.2	Energie	20
4.3	Vervoer	23
4.4	Import van grondstoffen	23
4.5	Ondersteuning ontwikkelingslanden in klimaatbeleid	24
5	Vissen, mariene ecosystemen en visserij	25
5.1	Visbestanden en mariene ecosystemen	25
5.2	Viskwekerijen	27
5.3	Vangst- en dodingsmethoden van vis	28
5.4	Visserij buiten de Europese Unie	29
5.5	Walvisjacht	29
6	Gezelschapsdieren, zwerfdieren en exotische dieren	31
6.1	Houden van gezelschapsdieren	31
6.2	Opvang van gezelschapsdieren	34
6.3	Dierenmishandeling en verwaarlozing	35
7	Dierproeven en biotechnologie	37
7.1	Vermindering aantal proefdieren.	37
7.2	Welzijn van proefdieren	39
7.3	Biotechnologie bij dieren	40
8	Dieren voor vermaak en mode	42
8.1	Dierentuinen en dolfinaria	42
8.2	Kinderboerderijen	43
8.3	Circussen	43
8.4	Sport met dieren	44
8.5	Bontproductie	45
8.6	Dieren in evenementen, tradities, kunst en media	46
9	Een meerderheid voor mededogen	47
9.1	Overheid	47
9.2	Werk en inkomen	48
9.3	Onderwijs	48
9.4	Veiligheid	49

9.5	Vluchtelingen	49
9.6	Ontwikkelingshulp	49
9.7	Bestuur en democratisering	50
9.8	Gezondheidszorg	50
9.9	Recht	51
9.10	Sociaal leven	51
9.11	Woningmarkt	52
9.12	Ruimtelijk beleid	52
9.13	Cultuur en media	53
9.14	Buitenlands beleid en defensie	53
9.15	Godsdienstvrijheid	54
9.16	Privacy	54
9.17	Emancipatie	55
9.18	Financiële markten	55
9.19	Crisisbestrijding	56
9.20	Fiscale maatregelen ten behoeve van klimaat en milieu	56

1 Inleiding

De Partij voor de Dieren is de eerste en enige partij ter wereld die de belangen van dieren, natuur en milieu centraal stelt. De Partij voor de Dieren opereert vanuit een ander perspectief dan gebruikelijk is in de politiek. Waar de andere politieke partijen hun inspanningen goeddeels richten op het behartigen van de korte-termijn belangen van de mens, probeert de Partij voor de Dieren mensen ertoe te bewegen verder te kijken dan alleen het belang van de eigen soort. Dit heeft een nieuwe politieke stroming op gang gebracht die uitgaat van het overstijgend belang dat zich niet laat vangen in termen van 'links' of 'rechts' of van traditionele levensbeschouwelijke stromingen. De Partij voor de Dieren is een seculiere emancipatiebeweging die plaats biedt aan mensen van uiteenlopende achtergronden die elkaar vinden in het streven de aarde leefbaar te houden voor mensen en voor dieren.

'Alles van waarde is weerloos'. Dit gaat vooral op voor alles wat het meeste waard is voor het leven: schone lucht, schoon water, een schone bodem, een stabiel klimaat en een harmonieuze omgang tussen alle levende wezens. De Partij voor de Dieren wil het heersende recht van de sterkste doorbreken en opkomen voor de belangen van de zwakste. Dieren zijn dat in onze samenleving bij uitstek. Net als natuur- en milieuwaarden.

De vele crises die onze planeet teisteren zijn veroorzaakt door menselijk toedoen. Ze worden veroorzaakt door een gebrek aan toekomstvisie van de gevestigde politieke partijen. De invloed van mensen heeft een desastreuze invloed op de toekomstmogelijkheden van onze leefomgeving. Als we niet snel tot andere beleidskeuzes komen, brengt dit komende generaties in onoverkomelijke problemen. Het is zagen aan de tak waarop we zitten.

Om serieuze aandacht te vragen voor dieren, natuur en milieu in het belang van alle levende wezens op aarde, heeft de Partij voor de Dieren ervoor gekozen de rechten en het welzijn van dieren tot speerpunten van haar inzet te maken. Er is een beschavingsoffensief noodzakelijk dat vergelijkbaar is met de strijd van weleer tegen de onderdrukking van vrouwen, kinderen en slaven. De Partij voor de Dieren kiest ervoor de aandacht te verleggen door niet een menscentraal programma maar een planeetbreed programma te presenteren. Een programma waarin dieren, natuur en milieu, persoonlijke vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid centraal staan. Een programma met Recepten voor Mededogen en Duurzaamheid.

2 Veehouderij, landbouw en voedsel

De veehouderij trekt een zware wissel op dier, natuur, milieu en op de mens. Voedsel wordt zo goedkoop mogelijk geproduceerd en de hele wereld over gesleept. De maatschappelijke kosten die de intensieve productie van voedsel met zich mee brengt voor natuur en milieu worden afgewenteld op de maatschappij en in de vee-industrie betalen dieren de echte prijs voor de kiloknallers in de winkel. Tegelijkertijd kunnen boeren nauwelijks het hoofd boven water houden in de bulkproductie die tot standaard verheven is. Veel consumenten staan niet meer stil bij waar hun voedsel vandaan komt of hoe het geproduceerd wordt. We geven steeds minder geld uit aan ons voedsel, en de boer ziet zich genoodzaakt tot verdere schaalvergroting om zich te handhaven.

De Partij voor de Dieren wil een radicale omslag in het landbouwbeleid. Ons voedsel moet worden geproduceerd binnen de grenzen van dierenwelzijn en de draagkracht van de aarde. Schone lucht, water en bodem, gezond voedsel en een vitaal en leefbaar platteland staan te allen tijde voorop. Boeren ontvangen een goede prijs voor een eerlijk product en worden beloond voor het in stand houden van het landschap. Het huidige stelsel van directe en onvoorwaardelijke subsidiëring van boeren moet worden afgeschaft. Deze gelden moeten ten goede komen aan de omschakeling naar een duurzame en diervriendelijke landbouw, de productie van plantaardige eiwitten, ontmoediging van de consumptie van dierlijke eiwitten en de bescherming van de natuur. De veehouderij wordt op een natuurlijke, ecologische en regionale wijze gereorganiseerd. Consumenten betalen voor een goed product, boeren ontvangen een eerlijke prijs en de kosten voor goed dierenwelzijn en voor natuur en milieu worden doorberekend aan de consument, niet meer betaald door de belastingbetaler.

2.1 Veehouderij

De intensieve veehouderij wordt afgeschaft en maakt plaats voor een dier-, natuur-, milieu- en mensvriendelijke vorm van veehouderij.

Nederland is het meest veedichte land ter wereld. In de afgelopen 50 jaar heeft de Nederlandse veehouderij zich ontwikkeld tot een vee-industrie waarin jaarlijks circa 500 miljoen dieren gedood worden. De dieren zijn in deze periode steeds intensiever geëxploiteerd. Ze hebben minder ruimte gekregen, ze zien het daglicht niet meer en groeien als gevolg van fokprogramma's, voer en medicijnen onnatuurlijk snel. Slachtkuikens kunnen na enkele weken hun eigen lichaamsgewicht niet meer dragen, koeien produceren vier keer meer melk dan 100 jaar geleden en kippen leggen achtmaal zoveel eieren als vroeger. In de overvolle stallen is er voor de dieren niets te beleven, waardoor ze aan stress lijden en ernstig gestoord gedrag vertonen.

De vee-industrie heeft ook grote nadelige gevolgen voor het milieu en de natuur. De afvalstromen zijn enorm. Nederland heeft een groot mestoverschot, de ammoniakuitstoot is te hoog en de uitstoot van methaan en lachgas is een belangrijke bron van de Nederlandse broeikasgasuitstoot. Om de dieren te voeren wordt op grote schaal tropisch regenwoud gekapt voor de aanleg van sojaplantages ten behoeve van goedkoop veevoer voor de Nederlandse vee-industrie. De intensieve en massale veehouderij brengt bovendien grote risico's met zich mee voor mens en dier in de vorm van ernstige epidemieën en dierziektecrises. De recente uitbraak van Q-koorts heeft dat andermaal aangetoond. Door verdergaande schaalvergroting komen landschap en gezinsbedrijven onder druk te staan.

De Partij voor de Dieren wil toe naar een dier-, natuur-, milieu- en mensvriendelijke vorm van veehouderij. De Nederlandse veestapel wordt vergaand verkleind, en de dieren worden op een extensieve manier gehouden. Dieren die gehouden worden, worden goed behandeld. Huisvesting wordt rond het dier vormgegeven en staat ten dienste van zijn welzijn en gezondheid, waardoor ingrepen niet meer nodig zijn en het antibioticagebruik drastisch vermindert. Nederlandse veehouders richten zich op de regionale markt, en maken gebruik van lokaal geteeld veevoer, waardoor kringlopen gesloten worden en gesleep met dieren niet meer nodig is.

Verbetering dierenwelzijn veehouderij

In de intensieve veehouderij worden dieren behandeld als bulkproducten die voor de laagst mogelijke kostprijs zo snel mogelijk moeten groeien en zoveel mogelijk moeten produceren. Dit gaat ten koste van het dierenwelzijn. Krappe huisvesting voor dieren maakt ingrepen zoals snavelkappen noodzakelijk, dieren worden over enorme afstanden getransporteerd om geslacht of vetgemest te worden, en vertonen stress en kanibalistisch gedrag door een verkeerde opfok en de manier waarop ze gehouden worden.

De Partij voor de Dieren wil dat landbouwhuisdieren gehuisvest en verzorgd worden in overeenstemming met hun aard en gedrag. De opfok en huisvesting van dieren wordt zo afgestemd op hun leefwijze en natuurlijk gedrag dat ingrepen niet meer toegepast worden. Dan kunnen kippen stofbaden, varkens kunnen wroeten en koeien hebben toegang tot de wei. De groepsgrootte van dieren wordt afgestemd op de sociale vermogens en behoeften van het specifieke dier. De fokkerij wordt niet meer gericht op zo hoog mogelijke productie maar op het fokken van gezonde en weerbare dieren.

Maatregelen

- 2.1 De fok, opfok en huisvesting wordt afgestemd op de behoeftes en het natuurlijk gedrag van het dier, en staat ten dienste van hun gezondheid. Natuurlijk gedrag zoals stofbaden, wroeten, weidegang en het leven in sociale groepen wordt te allen tijde mogelijk gemaakt. Dieren hebben de keuze om binnen of buiten te verblijven.
- 2.2 Dieren die buiten verblijven hebben beschutting tegen wind en regen, zon en kou. In stallen leven de dieren bij daglicht.
- 2.3 Er komt een einde aan het oormerken van vee. Chipherkenning vormt voor veel diersoorten een diervriendelijker alternatief.
- 2.4 Er komt een verbod op het castreren van biggen, het couperen van staarten bij schapen, het knippen van hoektanden, het afbranden van staarten bij varkens, het onthoornen van runderen, het snavelkappen bij kippen en andere pijnlijke ingrepen.
- 2.5 Er komt een verbod op het houden van productiedieren die ongeschikt zijn om gehouden te worden zoals konijnen, struisvogels en herten. Voor alle toegestane productiedieren komt wetgeving op het gebied van huisvesting en verzorging.
- 2.6 Dieren worden zodanig gefokt dat robuuste rassen ontstaan. In plaats van het productieniveau wordt het welzijn van dieren het uitgangspunt. Rassen die op enige wijze mankementen vertonen in gedrag, gezondheid of reproductie worden verboden.
- 2.7 Het seksen en daarna vernietigen van pas uitgekomen mannelijke kuikens uit de legsector wordt uitgebannen. Dubbeldoelrassen (rassen die zowel voor eieren als voor vlees gehouden kunnen worden) bieden een alternatief.

Handel in en transport van dieren

Gesleep met dieren is een van de grootste problemen in de huidige veehouderij. Zowel het welzijn als de gezondheid van dieren komt vaak ernstig in het gedrang. De trans-

portsector is zo gericht op kostprijs dat dierenwelzijn bijzaak is. De huidige transportregels die dieren zouden moeten beschermen worden veelvuldig overtreden. Vrachtwagens worden voller geladen dan is toegestaan, veel dieren hebben geen water en voer tot hun beschikking, vervoerde dieren krijgen onvoldoende rust en dieren worden ook bij extreme weersomstandigheden vervoerd. Regelmatig worden Nederlandse varkensstransporten van de weg gehaald, maar ondanks herhaaldelijke overtredingen worden vergunningen niet ingetrokken. Bovendien is transport een van de belangrijkste oorzaken van de snelle verspreiding van dierziekten, waaronder die besmettelijk zijn voor mensen.

De Partij voor de Dieren wil het transport van dieren drastisch beperken. Veehouders moeten hun eigen dieren fokken, zelf afmesten en aan een slachterij in de regio afleveren. Gescheiden fokken en afmesten mag alleen als er sprake is van een één-op-één-relatie met een bedrijf in de regio. De mesterij neemt zijn dieren van slechts één fokkerij af en het transport van de dieren wordt beperkt tot maximaal twee keer; een keer naar de mesterij en een keer naar het slachthuis.

Maatregelen

- 2.8 De transporttijd van levende dieren wordt tot maximaal twee uur beperkt.
- 2.9 Van transporteurs die welzijnsovertredingen begaan wordt de vergunning ingetrokken.
- 2.10 De handel in en transport van dieren wordt geplaatst onder toezicht van een inspectiedienst die onafhankelijk opereert van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- 2.11 Veemarkten worden verboden met het oog op dierenwelzijn en de verspreiding van dierziekten.

Slachtmethoden

Het slachten van dieren moet volgens de wet plaats vinden 'na voorafgaande bedwelming omdat daardoor met de grootste mate van zekerheid wordt voorkomen dat het dier lijdt door pijn of stress'. Helaas ziet de praktijk in de slachthuizen er anders uit. In menig slachthuis worden kippen om bedrijfseconomische redenen met te zwakke stroom bedwelmd, waardoor jaarlijks miljoenen dieren onverdoofd geslacht worden. Ook de slacht van koeien, varkens en andere dieren geschiedt vaak op onzorgvuldige wijze, waardoor de dieren onaanvaardbaar lijden.

Het onverdoofd slachten om religieuze redenen vormt een ander groot probleem. Op basis van artikel 6 van de grondwet, vrijheid van godsdienst, is bepaald dat dieren ook volgens joodse en islamitische tradities geslacht mogen worden: zonder verdoving en dus met alle pijn en stress van dien. In 20% van de Nederlandse slachterijen wordt onverdoofd geslacht, ook voor de export. Onverdoofd geslacht vlees dat niet als halal vlees afgezet kan worden, komt als 'gewoon' vlees in de winkels te liggen. De onwetende vleeseter die denkt dat hij op basis van de Nederlandse wetgeving vlees eet van verdoofd geslachte dieren, wordt bewust misleid.

De Partij voor de Dieren is tegen onverdoofd ritueel slachten. De vrijheid van godsdienst en het kunnen uitoefenen van rituelen houdt op waar lijden van mensen of dieren begint. Er zijn bovendien alternatieven voorhanden die in verschillende religieuze gemeenschappen al worden toegepast, zoals bedwelming. In andere landen is onbedwelmd ritueel slachten al verboden. In Nederland heeft de Partij voor de Dieren in de Tweede Kamer een initiatiefwetsvoorstel ingediend dat de uitzonderingsbepaling voor het onverdoofd ritueel slachten opheft, zodat alle dieren voor de slacht verdoofd worden.

Maatregelen

- 2.12 De overheid oefent in slachthuizen strenge en intensieve controle uit en past bij overtreding strenge sancties toe. Dit geldt in bijzondere mate voor het bedwelmen van dieren voorafgaand aan de slacht.
- 2.13 Alle slachtmethoden waarbij de dieren niet verdoofd worden, worden verboden. Er worden daarbij geen uitzonderingen gemaakt voor culturele of religieuze tradities en gewoonten.

Stimulering diervriendelijke veehouderij

Veehouders die hun dieren respectvol en naar de aard van het dier behandelen, die hen de ruimte geven en die milieuvriendelijk veevoer gebruiken, maken extra kosten in vergelijking met de intensieve veehouderij, waarbij de ontstane milieu- en volksgezondheidsschade op de belastingbetaler wordt afgewenteld. Biologische veehouders hebben bovendien te maken met dure controles en keurmerkverplichtingen. Hierdoor zijn producten uit de gangbare veehouderij onethisch laag geprijsd in verhouding tot producten uit de biologische(-dynamische) sector.

De Partij voor de Dieren wil het prijsverschil tussen dier- en milieuvriendelijke producten en de kilonallers omkeren. De kosten die nu worden afgewenteld op de belastingbetaler worden geïntegreerd in de kostprijs. Veehouders moeten worden gestimuleerd om over te stappen op een dier- en milieuvriendelijke manier van produceren.

- 2.14 Voor dierlijke producten uit de vee-industrie gaat het hoge BTW tarief gelden, voor producten uit de biologische landbouw gaat het nultarief gelden.
- 2.15 Ter ondersteuning van nationale normen die verder gaan dan de Europese regelgeving, komt er een goed etiketteringssysteem. In dat systeem moet duidelijk herkenbaar worden in welk land een dierlijk product geproduceerd is en volgens welke (dierenwelzijns)normen.

2.2 Dierziekten en volksgezondheid

Risico's voor de gezondheid en het welzijn van dieren en mensen worden teruggedrongen.

Dierziekten zijn van alle tijden en ook in de toekomst kunnen we uitbraken van dierziekten verwachten. Het huidige veehouderijsysteem, waar niet het dier maar maximale productie voorop staat en dieren in grote aantallen bij elkaar gehouden worden, werkt dierziekten echter in de hand. In de intensieve veehouderij worden grote aantallen dieren op een zeer beperkte oppervlakte in stallen gehouden. De dieren lijden een stressvol bestaan. Ze hebben daardoor een lagere weerstand tegen ziektes. Bovendien zijn de dieren door het fokbeleid genetisch steeds meer op elkaar gaan lijken en zijn zo kwetsbaarder geworden voor de uitbraak van ziektes. Hierdoor vormt de intensieve veehouderij een gevaar voor de volksgezondheid. Veel mensen op het platteland maken zich hier terecht zorgen over. Q-koorts heeft zich snel verspreid en heeft al duizenden mensen (chronisch) besmet, waarvan een aantal zelfs is overleden. Omdat er veel te laat werd ingegrepen, werden er meer dan 45.000 dieren gedood, waaronder veel gezonde dieren.

Ook fijnstof uit stallen leidt tot gezondheidsproblemen op het platteland: in veedichte gebieden maken huisartsen zich zorgen over het aantal patiënten met longklachten als gevolg van de uitstoot van fijnstof door de intensieve veehouderij.

Antibiotica resistente bacteriën afkomstig uit de intensieve veehouderij, zoals de MRSA-

bacterie, vormen een andere ernstige bedreiging voor de volksgezondheid. Het massale preventief gebruik van antibiotica in de vee-industrie maakt dat bacteriën zich kunnen aanpassen aan de antibiotica, waardoor de antibiotica niet of minder werkzaam worden. De resistent geworden bacteriën kunnen ook gevaarlijk zijn voor mensen. Het risico bestaat bovendien dat er door de intensieve veehouderij nieuwe en gevaarlijke virusmutaties ontstaan. Hierdoor kunnen nieuwe ziektes ontstaan die niet te behandelen zijn.

De Partij voor de Dieren wil dat de dier- en volksgezondheid centraal staan. Ter voorkoming van dierziekten zullen drastische veranderingen doorgevoerd moeten worden in het veehouderijsysteem. Door regionalisering, het uitbannen van lange afstandstransporten en het inkrimpen van de bedrijfsgrootte wordt de kans op een dierziekte-uitbraak verkleind en zullen de gevolgen van uitbraken beperkter zijn. Bij het fokken van dieren moet de nadruk liggen op gezonde, weerbare rassen. Het huisvestingssysteem dient te worden aangepast aan het dier ten gunste van de algemene gezondheid en weerbaarheid. Stallen worden niet langer gevestigd nabij woonkernen. Megastallen en megabedrijven worden verboden, net als gemengde bedrijven waar zowel kippen als varkens gehouden worden.

Het antibioticagebruik in de veehouderij wordt strikt gereguleerd en alleen toegepast als laatste middel. Preventieve toediening van antibiotica wordt verboden. Gezonde dieren worden niet langer massaal vernietigd bij uitbraken van besmettelijke ziekten. Dieren worden ziek, maar kunnen ook weer beter worden. De Partij voor de Dieren is voor preventieve inenting van dieren, maar wel als laatste middel. Vaccinatie mag niet als lapmiddel worden gebruikt voor de intensieve veehouderij.

Maatregelen

- 2.16 Gemeentes worden bevoegd om vergunningen te weigeren op gronden van volksgezondheid, dierenwelzijn of natuur.
- 2.17 Megastallen en megabedrijven worden per direct verboden.
- 2.18 Er komt een minimale afstand van 1 km tussen beroepsmatige veehouderijen en de dichtstbijzijnde bebouwde kom. Beroepsmatige veehouderijen binnen 1 km van de dichtstbijzijnde bebouwde kom worden warm weggesaneerd of verplaatst.
- 2.19 Het stelsel van dierrechten (quotering van het aantal dieren) in de varkens- en pluimveehouderij blijft bestaan. Er komt een regeling om de dierrechten van stoppende veehouders op te kopen, zodat die ruimte niet weer wordt opgevuld.
- 2.20 Massale vernietiging van gezonde dieren bij uitbraak van besmettelijke dierziekten wordt niet meer toegepast. Waar mogelijk worden dieren preventief gevaccineerd.
- 2.21 Bij uitbraken van niet-dodelijke dierziekten wordt de norm dat dieren kunnen uitzieken en herstellen. Dieren mogen niet langer om louter economische redenen massaal gedood worden als 'oplossing' voor een dierziektecrisis.
- 2.22 Het gebruik van medicijnen als groeibevorderaars en het preventief toedienen van antibiotica in de veehouderij wordt verboden.
- 2.23 Dierenartsen worden verplicht om het antibioticagebruik centraal te melden, zodat geografisch gezien de vinger aan de pols gehouden wordt, onder andere ter preventie van ziekte-uitbraken.
- 2.24 Dierenartsen mogen geen belangen hebben in (dieren)farmaceutische bedrijven.

2.3 Landbouw

Door slim gebruik te maken van wat de natuur te bieden heeft wordt de aantasting van milieu, natuur en klimaat door de landbouw gestopt.

De Partij voor de Dieren wil een ommezwaai in het landbouwbeleid. Duurzame landbouw, gestoeld op ecologische principes en onafhankelijk van de input van fossiele brandstoffen, moet de norm worden. Duurzame landbouw is in staat alle mensen op aarde te voeden, zonder een wissel te trekken op het klimaat, de natuur, het milieu en onze toekomst. De productie van voedsel is te belangrijk om alleen aan de markt over te laten. De overheid dient te bewaken dat er duurzaam en diervriendelijk wordt geproduceerd. Zowel bij wat en hoeveel er geproduceerd wordt, als bij hoe dat gebeurt, moet de overheid kunnen bijsturen.

Akker- en tuinbouw

De Partij voor de Dieren wil inzetten op biodiversiteit op en rond de akkers door geen bestrijdingsmiddelen te gebruiken. Duurzaam bodembeheer zorgt voor vruchtbare bodems met voldoende organische stof. Bij duurzame landbouw worden de kosten die door gangbare landbouw op het systeem worden afgewenteld verminderd. Biologische landbouw laat op dit moment al zien hoe het moet: met onze huidige biologische landbouw, ongeveer 2,5% van het Nederlandse landbouwareaal, besparen we momenteel al 10 miljoen per jaar aan externe kosten die we bij gangbare landbouw wel hadden moeten betalen.

De Partij voor de Dieren wil dat Nederland voorop loopt in duurzame landbouw, zowel in de akkerbouw als in de glastuinbouw. In plaats van een grootverbruiker van energie vormt de glastuinbouw zich om tot netto-leverancier van energie en voorziet zij hele woonwijken van energie en voedsel. Nederlandse telers kiezen niet meer voor bulkgewassen maar specialiseren zich op het produceren van duurzame kwaliteitsgewassen. De nutriënten in het voedselsysteem blijven in een gesloten, regionale kringloop. De consument weet weer waar zijn voedsel vandaan komt en hoe het geproduceerd is, en kan daar met recht trots op zijn.

Maatregelen

- 2.25 Het gebruik van bestrijdingsmiddelen wordt sterk gereduceerd en streng gecontroleerd. Sterfte onder bijen wordt tegengegaan door een direct verbod van de neonicotinoiden.
- 2.26 Er wordt meer geïnvesteerd in biologische landbouw; het areaal in Nederland wordt vergroot door het geven van omschakelsubsidies, en de consumentenvraag wordt gestimuleerd door o.a. fiscale maatregelen en consumentenvoorlichting.
- 2.27 Voor de import van voedsel gaan strenge milieu- en dierenwelzijnsnormen gelden.

Gentechnologie

Genetische manipulatie van planten en dieren vormt een drastische breuk met de wijze waarop organismen zich normaal voortplanten. Het tast niet alleen de integriteit van planten en dieren aan, maar vormt ook potentieel grote risico's voor hun voortbestaan en het ecosysteem. Genetisch gemanipuleerde dieren en planten kunnen hun natuurlijke soortgenoten verdringen en zo het ecosysteem ontwrichten. Teelt van gentechgewassen gaat gepaard met een groot gebruik van landbouwgif en kunstmest en werkt monoculturen en ontbossing in de hand. Ook blijkt dat multinationals die gengewassen op de markt brengen hun macht misbruiken om boeren uit te buiten. Bijvoorbeeld door het afsluiten van wurgcontracten en de koppelverkoop van pesticiden, en door octrooien. De Partij voor de Dieren wijst het gebruik van gentechgewassen af.

De Partij voor de Dieren wil dat er op basis van het voorzorgsprincipe een einde komt aan de toelating van gentechgewassen voor teelt en import in Europa, en wil voorkomen dat er in Nederland gentechgewassen geteeld worden. Nederlandse burgers staan

afwijzend tegenover de teelt en het gebruik van genticewassen. Dit is de reden waarom nog maar heel weinig producten in de supermarkt genticewassen bevatten. Maar omdat er niet op het etiket hoeft te staan dat dieren gevoerd zijn met genticewassen, bevat veel geïmporteerd veevoer genticewassen en genticewasmaïs. Er wordt door bedrijven veel gelobbyd om meer soorten genticewassen toe te laten, zowel voor import als voor teelt.

Maatregelen

- 2.28 Nederland maakt zich in de EU sterk voor een verbod op de import van genticewassen.
- 2.29 Er komt een verbod op de teelt van genticewassen in Nederland.
- 2.30 Zolang er geen Europees totaalverbod op genticewassen is gerealiseerd, moeten individuele lidstaten de vrijheid houden om (producten van) genticewassen te weigeren, Nederland maakt zich hier sterk voor.
- 2.31 Bij alle producten waarbij in het productieproces genticewassen is gebruikt wordt dit vermeld op het etiket. Dierlijke producten, kleding en plantaardige grondstoffen zijn hierbij geen uitzondering.
- 2.32 Het importeren van (producten van) gekloonde dieren wordt niet toegestaan (zie verder hoofdstuk 7, Dierproeven en biotechnologie).
- 2.33 Octrooien op het leven (erfelijk materiaal, DNA, markers etc.) worden verboden. Kweekrechten voor rassen gekweekt op basis van natuurlijke voortplantingsmechanismen blijven in stand.

2.4 Duurzaam voedsel, duurzame handel

Om in de toekomst alle monden te kunnen voeden is een krimp van de veestapel en een omschakeling naar een meer plantaardig voedselpatroon noodzakelijk.

Omschakeling naar plantaardige eiwitten

Landbouw, met de veehouderij op kop, legt een onevenredig zwaar beslag op onze natuurlijke hulpbronnen en het milieu. Zo wordt volgens de FAO 18% van de wereldwijde broeikasgasuitstoot veroorzaakt door de veehouderij. Ecosystemen, lucht, bodem en water worden overal ter wereld ernstig uitgebuit en vervuild, een groot deel daarvan ten behoeve van goedkoop vlees voor de westerse consument. De veehouderij legt wereldwijd beslag op 80% van de landbouwgronden, en is verantwoordelijk voor 30% van de mondiale afname in biodiversiteit. Om één kilo vlees te produceren is gemiddeld vijf kilo plantaardige eiwitten nodig, en tot wel 40.000 liter water. Het veevoer wordt vaak in andere werelddelen geproduceerd, en is daar verantwoordelijk voor de grootschalige kap van tropische regenwouden en bossavannes. De veehouderij is daarom een zeer inefficiënte vorm van eiwitproductie.

De Partij voor de Dieren pleit voor matiging in de vleesconsumptie. Vermindering van de consumptie van dierlijke eiwitten komt ten goede aan zowel de volksgezondheid, kan zorgen voor een eerlijke verdeling van voedsel in de wereld en vermindert de aantasting van ecosystemen en het milieu. In het belang van dieren, mensen, natuur en milieu zal de overtollige consumptie van dierlijke eiwitten plaats moeten maken voor een meer plantaardige voedingswijze. Zo is het mogelijk om binnen de draagkracht van de aarde genoeg voedsel te produceren voor iedereen.

De Partij voor de Dieren wil duurzame keuzes stimuleren en onduurzame keuzes ontmoedigen. Hiervoor wordt het principe 'de vervuiler betaalt' gehanteerd: dierlijke eiwitten worden belast naar de mate waarin zij vervuilen, en plantaardige alternatieven wor-

den financieel aantrekkelijk gemaakt. Miljoenensubsidies die nu nog worden verstrekt aan de promotie van vlees en zuivel worden per direct afgeschaft.

Maatregelen

- 2.34 Nederland stimuleert de transitie van de consumptie van dierlijke eiwitten naar de consumptie van plantaardige eiwitten, door voorlichting, fiscale maatregelen en regelgeving op het gebied van etikettering. Nederland zet in op regionale voedselproductie en -consumptie om zo regionale kringlopen weer te herstellen.
- 2.35 Er wordt eenduidige etikettering ingevoerd voor voedselproducten. De etiketten geven eerlijke en heldere informatie over de aanwezigheid van dierlijke (hulp) stoffen, dierenwelzijn, gebruik van natuurlijke hulpbronnen, sociale omstandigheden, belasting op natuur en milieu, afgelegde voedselkilometers en bij vissen of visproducten het gewicht aan bijvangst per kg product.
- 2.36 Subsidies die nog worden verstrekt aan de promotie van vlees, vis en zuivel worden per direct afgeschaft.

Eerlijke en verantwoorde handel

De Nederlandse landbouw en onze voedselvoorziening zijn in grote mate afhankelijk van de wereldmarkt. Veel landbouwproducten, zoals soja, suiker en maïs maar ook dieren en dierlijke producten, worden op grote schaal geëxporteerd. Dit creëert veel dierenleed, een grote uitstoot van broeikasgassen en scheve economische verhoudingen in de wereld.

De Partij voor de Dieren wil naar een regionale voedselproductie. Nederland produceert gezond, milieu- en diervriendelijk voedsel en stelt eisen op deze terreinen ten aanzien van de producten die zij importeert. Hiervoor worden door de overheid regels gesteld en gehandhaafd, bijvoorbeeld in de vorm van non-trade concerns binnen de WTO. Vrijblijvende afspraken, zoals momenteel gemaakt zijn onder de Round Table for Responsible Soy (RTRS) schieten duidelijk tekort en worden vervangen door bindende regelgeving.

Boeren, in Nederland en in ontwikkelingslanden, krijgen een eerlijke prijs voor hun producten en werken onder gezonde omstandigheden. Nederlandse boeren kiezen niet meer voor bulkproductie en schaalvergroting, maar voor het produceren van hoogwaardige en duurzame kwaliteitsproducten. Producten die zijn geproduceerd met kinderarbeid, schuldsavernij of die niet voldoen aan de eisen die in Nederland worden gesteld, zijn wat betreft de Partij voor de Dieren niet meer te vinden in de Nederlandse supermarkten.

Maatregelen

- 2.37 Nederland maakt zich sterk voor het afschaffen van Europese subsidies voor de export van overschotten van landbouwproducten zodat geen dumping meer plaats kan vinden op lokale markten in ontwikkelingslanden.
- 2.38 De landbouwsubsidies die Nederland van de EU ontvangt worden ingezet voor het stimuleren van biologische landbouw en de teelt van lokale eiwitgewassen.
- 2.39 Nederland stelt scherpe randvoorwaarden op het gebied van dierenwelzijn, volksgezondheid, mensenrechten en milieu. Dit biedt kansen voor marktbescherming tegen onduurzame producten van elders.
- 2.40. Biologische teelt van snijbloemen wordt bevorderd boven niet-biologische teelt.

3 Natuur, biodiversiteit en dieren in het wild

Natuur en biodiversiteit zijn het kritisch natuurlijk kapitaal van onze samenleving: letterlijk het waardevolste dat we bezitten. De diversiteit aan planten, dieren en ecosystemen heeft immers niet alleen een grote waarde in zichzelf, het is de basis voor ons dagelijks leven. De natuur zorgt voor schone lucht, schoon water, een gezonde bodem en de biodiversiteit die onmisbaar is voor het verbouwen van ons voedsel. Duurzaamheid is niet alleen zorg voor verminderde CO2 uitstoot en verminderd gebruik van fossiele brandstoffen, maar ook een zorgvuldige omgang met de natuur, de leefomgeving en het dier.

In eigen land staan natuur en biodiversiteit zwaar onder druk. De afgelopen 100 jaar zijn de populaties van de inheemse wilde soorten een factor drie kleiner geworden. Dat heeft niet alleen te maken met het verdwijnen van natuurgebieden, maar ook met de aantasting van de kwaliteit van de leefomgeving. Veehouderij is een grote boosdoener: driekwart van de Nederlandse natuurgebieden wordt structureel te zwaar belast door ammoniak, en de verdroging van de natuur heeft alles te maken met het afstemmen van het waterpeil op de wensen van de landbouw. De Partij voor de Dieren is de enige politieke partij die hier voortdurend tegen strijdt.

De Partij voor de Dieren vindt dat in het wild levende dieren zoveel mogelijk met rust moeten worden gelaten en wil een einde aan het afschieten van dieren die schade of overlast zouden veroorzaken. In plaats daarvan moeten moderne, niet-dodelijke methoden ontwikkeld worden om het leervermogen van de dieren aan te spreken, zo wordt dieren duidelijk gemaakt waar ze wel en waar ze minder gewenst zijn.

3.1 Bescherming van natuur, behoud van biodiversiteit

Nederland gaat haar natuur met spoed herstellen en beschermen.

Netwerk van aaneengesloten natuurgebieden

De in het wild levende dieren zijn in Nederland hun leven vaak niet zeker. Voor veel soorten is het leefgebied versnipperd en een groot aantal dieren wordt beschoten of op een andere manier gedood omdat ze overlast zouden veroorzaken. Voor deze dieren is het van belang dat natuurgebieden op elkaar worden aangesloten zodat zij in staat zijn zich over grotere afstanden te bewegen.

Het op elkaar laten aansluiten van natuurgebieden (Ecologische Hoofdstructuur, EHS) maakt de natuur sterker, bevordert biodiversiteit en vergroot de kansen op het voortbestaan van soorten. Ook biedt het ruimte voor de spontane terugkeer van dieren die hier van oorsprong voorkwamen. De realisatie van de EHS verloopt helaas zeer moeizaam en wordt zelfs actief tegengewerkt. De Partij voor de Dieren wil dit proces juist sterk versnellen.

Zolang natuurgebieden (nog) een relatief beperkte omvang kennen, zoals de Oostvaardersplassen, is het bestaan van populaties van door de mens doelbewust geïntroduceerde dieren, zoals runderen, paarden en schapen, in deze gebieden niet te beschouwen als een natuurlijke situatie. Net als bij boerderijdieren en gezelschapsdieren, heeft de beheerder dan ook de verantwoordelijkheid om over het welzijn van deze grazers te waken. De Partij voor de Dieren staat open voor nieuwe inzichten en streeft naar een kritische beoordeling van wat het beste is voor de dieren. Op basis van de evaluatie van het International Committee on the Management of large herbivores in the Oostvaardersplassen (ICMO) zal de Partij voor de Dieren met haar leden tot een nieuw vast te stellen standpunt komen wat betreft omgang met de wintersterfte in de Oostvaardersplassen.

Bescherming van natuur

De kwaliteit van de natuur in Nederland is ernstig in gevaar. Meer dan 80% van de Speciale Beschermingszones (Natura 2000-gebieden) bevindt zich in een slechte staat. Natuurbeleid gaat niet alleen over het aankopen van natuurgebieden, maar vooral over het daadwerkelijk beschermen van de natuur tegen schadelijke invloeden van buitenaf.

Verreweg het grootste probleem wordt gevormd door de ammoniakuitstoot van de veehouderij. Maar ook de kunstmatig lage waterstanden ten behoeve van de landbouw zijn funest voor de natuur. Onder druk van de landbouwlobby is het natuurbeschermingsbeleid steeds verder ondermijnd. Als er al maatregelen worden getroffen, gaat het om lapmiddelen als luchtwassers en stalaanpassingen die het dierenwelzijn nog verder verslechteren. De Partij voor de Dieren wil dat de aantasting van de natuur bij de wortel wordt aangepakt: minder dieren, minder uitstoot, minder problemen.

Via uit- en afspoeling van landbouwgronden wordt het zoete oppervlaktewater ernstig belast met nutriënten (fosfaten en stikstofverbindingen). De eutrofiëringsverschijnselen, zoals blauwwierbloeï en met kroos bedekte sloten, die door de nutriëntenbelasting worden veroorzaakt kunnen we al tientallen jaren om ons heen zien. De Partij voor de Dieren vindt het van groot belang om vol in te zetten op onderzoek en maatregelen om de uit- en afspoeling drastisch te verminderen.

Een kader voor de bescherming van oppervlaktewater wordt gegeven door de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). De door de richtlijnen vereiste kwaliteit is de zogenaamde goede watertoestand, die eind 2015 moet zijn gehaald. De 'goede watertoestand' valt uiteen in twee componenten, een goede chemische toestand (schoon water) en een goede ecologische toestand (levend water). De overheid moet een meetnetwerk en geschikte deskundigen inzetten om die kwaliteiten van alle wateren in beeld te brengen.

Naast de aantasting van natuurwaarden staan natuur en open ruimte voortdurend onder druk van bouwprojecten en infrastructuur. De Partij voor de Dieren wil geen nieuwe snelwegen door het groen en geen bedrijventerreinen in open polders. Waardevolle gebieden als het Westerschelde-estuarium moeten met rust gelaten worden.

Maatregelen

- 3.1 De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) wordt zo spoedig mogelijk gerealiseerd. Dat betekent inzet op verwerving van gronden, het tot stand brengen van robuuste verbindingzones en het inrichten van nieuwe gebieden tot natuur.
- 3.2 Gebieden die zijn aangewezen als onderdeel van de EHS, blijven binnen de EHS. Er wordt niet gemorreld aan de grenzen van de EHS ten nadele van de natuur.
- 3.3 De Natura 2000-gebieden worden zo snel mogelijk definitief aangewezen. De eerder geformuleerde doelen en grenzen mogen daarbij niet naar beneden worden bijgesteld.
- 3.4 De vergunningsplicht wordt opnieuw ingevoerd: voordat een (economische) activiteit mag plaatsvinden in de buurt van beschermde natuur, moet worden getoetst op mogelijke schadelijke effecten. Dat geldt ook voor bestaande activiteiten.
- 3.5 Bij beheer en herstel van natuurkwaliteit wordt ingezet op bronbeleid in plaats van op symptoombestrijding. De oorzaken van natuurschade moeten zoveel mogelijk worden weggenomen.
- 3.6 Milieumaatregelen mogen niet ten koste gaan van dierenwelzijn. Subsidies op luchtwassers en emissiearme stalsystemen, waardoor de dieren steeds slechter af zijn, worden afgeschaft. Het geld wordt in plaats daarvan gebruikt voor een sanering van de veehouderij en een krimp van de veestapel.

- 3.7 Het Reconstructiebeleid, dat tot doel had om veehouderijen te verplaatsen, wordt omgezet in een saneringsbeleid. De gelden die hiervoor zijn gereserveerd, worden ingezet voor een sanering. De resterende natuur en open ruimte worden gekoesterd en niet verder aangetast; er geldt een zeer strikt 'nee, tenzij'-principe.
- 3.8 De Partij voor de Dieren is tegen het uitzetten van dieren in (nieuwe) natuurgebieden. Het zodanig inrichten van gebieden dat daar bepaalde diersoorten kunnen leven is prima, maar daar moet de menselijke bemoeienis ophouden.

3.2 In het wild levende dieren

In het wild levende dieren worden zoveel mogelijk met rust gelaten.

Jacht en leefgebieden voor dieren

In Nederland wordt voor het plezier gejaagd op wilde dieren. Jaarlijks worden er twee miljoen dieren doodgeschoten en eenzelfde hoeveelheid aangeschoten, door ongeveer 28.000 jagers. Ondanks het feit dat slechts 3% van de Nederlanders plezier of hobby een acceptabele reden vindt voor de jacht, en 72% van de bevolking vindt dat jagen als hobby verboden zou moeten worden¹, krijgen jagers alle medewerking van de overheid om hun hobby te blijven beoefenen.

De Partij voor de Dieren vindt dat in het wild levende dieren zoveel mogelijk met rust moeten worden gelaten. Het doden van dieren is alleen acceptabel wanneer er dringende redenen voor zijn, bijvoorbeeld omdat het dier lijdt, of omdat het dier gevaarlijk is of voor de volksgezondheid bedreigend is en het doden de enige, effectieve weg is. De uitvoering gebeurt niet door jagers, maar door professionals in dienst van de overheid.

Volgens de huidige wet mag pas tot het doden van dieren in het wild worden overgegaan wanneer sprake is van belangrijke schade aan landbouwgewassen of vee, of wanneer de openbare veiligheid of volksgezondheid wordt bedreigd –en dan nog alleen wanneer er geen andere bevredigende oplossing is dan de jacht. De praktijk is heel anders: ontheffingen voor afschot worden routinematig verleend en het plezier van de jager staat centraal. Twee miljoen zoogdieren en vogels zijn daar ieder jaar het slachtoffer van.

Juridisch gezien kan er binnen de Flora- en faunawet alleen gejaagd worden op konijn, wilde eend, patrijs, haas, fazant en houtduif. Als voorbeeld de jacht op wilde zwijnen: die jacht bestaat niet in juridische zin. Toch worden wilde zwijnen massaal gedood, eufemistisch 'populatiebeheer' genoemd. De redenen voor dit afschot blijken niet te kloppen: uit onderzoek blijkt dat het intensief afschieten van wilde zwijnen juist heeft geleid tot een verstoorde populatie waarbij ieder jaar méér dieren worden geschoten.

Zogenaamde 'schadelijke diersoorten', worden intensief bestreden in ons land, vaak zonder enig ander resultaat dan de dood van talloze dieren. Zo sterven jaarlijks meer dan 300.000 muskusratten een gruwelijke dood in een klem of een verdrinkingsval. Nog nooit is enig effect op de veiligheid van dijken aangetoond. Evengoed wordt ieder jaar maar liefst 31 miljoen euro uitgegeven aan de bestrijding van muskusratten, geld dat beter ingezet zou kunnen worden voor preventie en versterkte dijkbewaking.

Het compenseren van landbouwschade die door in het wild levende dieren is veroorzaakt, is achterhaald. Het remt de innovatie in schadepreventie, bevordert afschot (omdat het Faunafonds afschot vereist alvorens uit te betalen) en draagt niets bij aan een

¹Blauw Research, 2006. De beleving van jacht onder Nederlanders.

oplossing voor het probleem dat dieren landbouwgewassen eten. De Partij voor de Dieren wil dat deze regeling afgebouwd wordt en dat de vrijkomende gelden ter beschikking komen voor de ontwikkeling en inzet van diervriendelijke en duurzame methoden van schadepreventie. De taakstelling van het Faunafonds gaat zich hiertoe beperken en het bestuur wordt samengesteld met onafhankelijke deskundigen op het gebied van duurzame innovatie, diervriendelijke schadepreventie en populatiebiologie.

De Partij voor de Dieren wil dat er een einde komt aan de subsidieregeling voor het gedogen van overwinterende ganzen en smienten. Dit gedogen leidt tot onnatuurlijke aanwas van de populatie en tot toenemend afschot. In plaats hiervan moeten de dieren met moderne, niet-dodelijke middelen uit de productiegras- of wintertarwevelden geweerd worden en gelokt worden naar aantrekkelijk gemaakte niet-productievelden, zoals waterrijke natuurterreinen, dijken en ongebruikte stroken langs onverharde wegen.

Maatregelen

- 3.9 In het wild levende dieren worden zoveel mogelijk met rust gelaten. Het doden van in het wild levende dieren door hobbyisten (jagers) wordt verboden.
- 3.10 Het Faunafonds dient met het oog op de gewenste onafhankelijkheid te worden samengesteld uit onafhankelijke deskundigen zodat een kritischer beoordeling van de aanvragen om ontheffingen plaatsvindt.
- 3.11 De Flora- en faunawet moet zodanig worden bijgesteld dat uit de wettelijke bescherming van dieren die de wet beoogt, ook werkelijke bescherming voortvloeit.
- 3.12 Er moet meer geld en middelen vrijgemaakt worden voor de ontwikkeling en toepassing van alternatieven voor het voorkomen en bestrijden van schade.
- 3.13 Via deugdelijke afrastering tussen natuurgebieden en (snel)wegen wordt voorkomen dat dieren op de weg belanden, waarbij de mogelijkheid tot migratie door ondertunneling of viaducten wordt verzekerd.
- 3.14 Er komt een einde aan de jachtpartijen van het Koninklijk Huis. De overheid draagt niet langer bij aan het Koninklijk Jachtdepartement en het Kroondomein wordt jaarrond opengesteld voor publiek.
- 3.15 Verwilderde katten (*Felis catus*) worden niet langer gedood, maar worden gevangen, gecastreerd of gesteriliseerd, geresocialiseerd en geplaatst in gastgezinnen, of, wanneer dat onmogelijk is, bij voorkeur teruggezet op de plaats waar ze zijn gevangen. Zeker nu de wilde kat (*Felis silvestris*) op beperkte schaal terug is in Nederland, dient er een totaal afschotverbod te komen.
- 3.16 Er komen strengere straffen en meer veldtoezicht om wildvang en vervolging van dieren te bestrijden en te voorkomen.
- 3.17 Er komt onderzoek en een voorlichtingscampagne ten behoeve van de zelfstandige terugkeer van en co-existentie met de wolf in Nederland.
- 3.18 Weidevogels krijgen een beter leefgebied door aanscherping van de bemestingsnormen en het maaibeleid.
- 3.19 Er komt een einde aan de muskusrattenbestrijding. De vrijkomende middelen worden ingezet voor preventie en herstel van zwakke plekken in de dijken.

Dieren in en rond stedelijk gebied

Verschillende dieren hebben zich goed aangepast aan het wonen in de omgeving van mensen. Al te gemakkelijk worden deze dieren aangemerkt als veroorzakers van overlast. Gemeenten reageren hierop vaak met zeer dieronvriendelijke maatregelen, waarbij soms duizenden dieren worden gevangen en gedood. De Partij voor de Dieren vindt deze brute methoden verwerpelijk. Ze zijn bovendien niet effectief en niet nodig. Veel beter is om te kiezen voor preventief beleid. Voor duiven en meeuwen moet daarbij gedacht worden aan beperking van het voedselaanbod door een beter afvalbeleid en

lokken naar en/of plaatsen van alternatieve nestgelegenheden waar de nesten kunnen worden beheerd.

Zowel in stedelijk als in landelijk gebied kunnen in het wild levende dieren gewond raken – vaak door toedoen van de mens. De opvangcentra die zich over deze dieren ontfemen, om ze na verzorging weer uit te zetten, draaien grotendeels op vrijwilligers en hebben te kampen met structureel geldgebrek. De Partij voor de Dieren wil dat de overheid verantwoordelijkheid neemt voor de opvang van zieke en gewonde in het wild levende dieren. Kwaliteitseisen aan opvangcentra worden gekoppeld aan (financiële) ondersteuning om zowel aan de eisen te kunnen voldoen als het reguliere opvangwerk te kunnen voortzetten.

Maatregelen

- 3.20 Gemeenten worden verplicht de ‘overlast’ van wilde dieren in stedelijk gebied, zoals duiven en meeuwen, via preventieve, diervriendelijke maatregelen te beperken.
- 3.21 Losgelaten of ontsnapte dieren, zoals kippen en konijnen, die eigen populaties hebben gevormd worden diervriendelijk gevangen en vervolgens herplaatst.
- 3.22 De overheid garandeert en financiert de opvang en het vervoer van zieke en gewonde in het wild levende dieren.

3.3 Biodiversiteit buiten Nederland

Het verlies aan biodiversiteit elders in de wereld mede als gevolg van het consumptiegedrag van Nederlanders wordt een halt toegeeroepen.

De Westerse bevolking trekt met haar consumptiegedrag een zware wissel op de hulpbronnen die wereldwijd beschikbaar zijn. Zo is er voor iedere wereldburger gemiddeld 2,1 hectare grond beschikbaar, maar gebruikt de gemiddelde Nederlander ongeveer 4,4 hectare. Als alle wereldburgers hetzelfde zouden doen, zouden we twee aardbollen nodig hebben.

De vee-industrie is een van de belangrijkste bedreigingen voor de wereldwijde biodiversiteit. Als een van de grootste soja-importeurs ter wereld zijn we direct verantwoordelijk voor de kap van tropisch regenwoud en verder verlies van biodiversiteit door de verbouw van genetisch gemanipuleerde gewassen en het gebruik van landbouwgif. Ook op andere terreinen is onze aanslag op de natuurlijke rijkdommen van de aarde veel te groot. We importeren nog altijd grote hoeveelheden tropisch hardhout en voor goedkope palmolie voor onze levensmiddelenindustrie worden op grote schaal kostbare (mangrove) bossen gekapt.

De Partij voor de Dieren vindt dat Nederland nu maatregelen moet nemen om haar aandeel in het biodiversiteitsverlies elders in de wereld een halt toe te roepen. Daarnaast dient Nederland bestaande programma's voor de bescherming van natuurgebieden in kwetsbare delen van de wereld te ondersteunen en zelf aanvullende programma's te initiëren.

Maatregelen

- 3.23 Er komt een verbod op de import en gebruik van producten zoals hout, soja en palmolie waarvan de productie de biodiversiteit aantast.
- 3.24 De ecologische voetafdruk van Nederlanders wordt aanzienlijk verkleind. We gaan minder consumeren, vervuiling beprizen en de producten in de Nederlandse schappen moeten voldoen aan strenge duurzaamheidscriteria.
- 3.25 Nederland ondersteunt en initieert programma's voor de bescherming van natuurgebieden in kwetsbare delen van de wereld.

4 Klimaat, energie en milieu

De opwarming van de aarde en de verandering van het klimaat vormen een bedreiging voor miljarden mensen, dieren en planten. We hebben nu al te maken met ongewone weersomstandigheden als gevolg van klimaatverandering, zoals droogte, overstromingen, orkanen en onberekenbaar geworden regenseizoenen.

Onze lucht, onze bodem en onze watervoorraden raken vervuild met meststoffen, gifstoffen en zware metalen. De grondstofvoorraden worden uitgeput en onze zeeën en rivieren zijn vervuild met plastics en andere afvalstoffen.

De Partij voor de Dieren wil een dwingend klimaat- en milieubeleid om de opwarming van de aarde te beperken en erger te voorkomen. Nederland en Europa zullen stevig moeten inzetten op de overgang naar het gebruik van duurzame energie en duurzame grondstoffen. Fossiele brandstoffen zullen vervangen worden door duurzame energiebronnen als zon, wind en water. Ook op het gebied van energiebesparing worden grote stappen gezet, door middel van regelgeving. Landbouw en veeteelt leveren een grote bijdrage aan klimaatverandering en moeten daarom onderdeel worden van het klimaatbeleid. 'De vervuiler betaalt' moet het leidende principe worden en milieuvervuilende subsidies worden afgeschaft. Nederland zal haar eigen land moeten aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering, en hierbij ook haar bijdrage leveren in het buitenland.

4.1 Klimaat- en milieubeleid

Klimaat- en milieubeleid kunnen niet aan de markt overgelaten worden. De overheid is verantwoordelijk voor de kaders waarbinnen de markt opereert, door regels te stellen en ze te handhaven.

Juist omdat Nederland op een van de rijkste continenten in de wereld ligt en een van de hoofdveroorzakers van de massale uitstoot van broeikasgassen is, heeft het een extra verantwoordelijkheid om de klimaatverandering aan te pakken. Nederland en de Europese Unie nemen een te afwachtende houding aan door ambitieuze reductiedoelstellingen te laten afhangen van nog lopende internationale onderhandelingen. Dat vindt de Partij voor de Dieren onaanvaardbaar.

De Partij voor de Dieren wil dat Nederland, zowel in als samen met de Europese Unie, een werkelijke voorloper wordt in de wereldwijde opdracht om de opwarming van de aarde te beperken tot 1 tot 2 graden Celsius. Om deze doelstelling te behalen, is het noodzakelijk om de netto uitstoot van broeikasgassen in 2050 tot nul te reduceren.

Dit betekent dat een massale omschakeling naar hernieuwbare schone energiebronnen zoals wind, waterkracht en zonne-energie noodzakelijk is. Om te voorkomen dat het beleid achterblijft bij de doelstellingen wil de Partij voor de Dieren dat jaarlijks bindende reductieverplichtingen worden vastgelegd in een klimaatwet.

Landbouw en klimaat

De veehouderij is een van de grootste veroorzakers van de opwarming van de aarde. Wereldwijd stoot de veehouderij 18% van de broeikasgassen uit². Dat is 40% meer dan alle verkeer en vervoer samen (13%).

Een krimp van de veestapel en een afname van de consumptie van dierlijke eiwitten is alleen al om milieuredenen noodzakelijk. Ter illustratie: als iedereen in Nederland één

²Food and Agriculture Organisation, 2006. Livestock's Long Shadow, Environmental Issues and Options.

dag per week geen vlees eet, levert dat een besparing op die gelijk staat aan het van de weg halen van één miljoen auto's.

Geen convenanten, maar regels

Het huidige milieubeleid kenmerkt zich door convenanten en andere vrijwillige afspraken. Hiermee wordt maar weinig milieuwinst geboekt, bovendien gaat het erg langzaam. De Partij voor de Dieren vindt dat de overheid verantwoordelijk is voor het stellen van de kaders waarbinnen verantwoorde productie en consumptie mogelijk is. Milieuvriendelijk produceren en consumeren is het meest gebaat bij een prijsprikkel. De hele keten van een product wordt gereguleerd, en het principe dat de vervuiler betaalt, wordt overal toegepast om milieuvriendelijke productie en consumptie te stimuleren en milieuvriendelijke consumptie en productie te ontmoedigen. Nederland moet een streng milieubeleid voeren waarbij de adequate bescherming van bodem, lucht en water prevaleert boven economische belangen op de korte termijn. Het overschakelen naar milieuvriendelijk produceren en consumeren biedt Nederland vooral kansen. Hiervoor is het nodig dat milieureggeving strenger wordt gehandhaafd.

Maatregelen

- 4.1 In het milieubeleid wordt uitgegaan van het voorzorgsprincipe bij het bepalen van normen voor de kwaliteit van bodem, water en lucht.
- 4.2 De overheid stelt kaders waarbinnen verantwoord geproduceerd en geconsumeerd kan worden. Milieuregels worden strikt gehandhaafd.
- 4.3 De uitstoot van broeikasgassen uit de landbouw moet een integraal onderdeel van het klimaatbeleid van Nederland gaan vormen.
- 4.4 De Nederlandse energievoorziening moet per 2050 klimaatneutraal zijn. Deze doelstelling en de globale route er naar toe moeten niet elke paar jaar ter discussie staan.
- 4.5 Er worden duurzaamheids- en diervriendelijkheidseisen gesteld aan import van producten, in het WTO stelsel kan dit afgesproken worden als zogenaamde 'non-trade concerns'.
- 4.6 Energie en klimaat komen onder de bevoegdheid van één minister te vallen.
- 4.7 Er komt een klimaatwet om een drastische reductie van de uitstoot van broeikasgassen te realiseren.

4.2 Energie

Het energiegebruik van Nederland kan veel lager en veel duurzamer. Door energie te beprijsen, door regels te stellen en door innovatie te stimuleren.

Een essentiële factor in onze huidige cultuur is de beschikbaarheid van energie. Voor de opwekking van energie worden vooral fossiele brandstoffen gebruikt zoals kolen, gas en olie. Deze brandstoffen zijn eindig en de verbranding leidt tot ernstige vervuiling op mondiaal niveau. Het gebruik van biomassa voor de opwekking van elektriciteit biedt onvoldoende soelaas: het legt beslag op (landbouw)grond waardoor concurrentie met de teelt van voedselgewassen ontstaat. Door de kap van regenwouden voor de productie is de CO₂ winst van biobrandstoffen vaak beperkt.

De Partij voor de Dieren wijst het afvangen en ondergronds opslaan van CO₂ van fossiele herkomst af als 'duurzame' oplossing. Immers, de vervuiling wordt niet bij de bron aangepakt. Ook kernenergie is geen duurzaam alternatief. De opwekking van kernenergie levert radioactief afval op dat tienduizenden jaren gevaarlijk blijft. Toekomstige generaties worden zo geconfronteerd met een enorm en vooralsnog onoplosbaar afval-

probleem. Daarbij is het delven en verrijken van uranium, de grondstof voor kernenergie, zeer vervuילend, en ten slotte is uranium ook een eindige grondstof.

Energiebesparing

De eenvoudigste oplossing voor complexe problemen wordt vaak over het hoofd gezien. Energiebesparing en het matigen van de energieconsumptie komen onvoldoende van de grond, terwijl het vaak de goedkoopste manier is om het klimaat te sparen. De Partij voor de Dieren vindt dat een gemiste kans en wil het energiegebruik in Nederland fors verminderen.

Zeer vergaande energiebesparing in de glastuinbouw is mogelijk door toepassing van de 'gesloten kas'. Door seizoensopslag van warmte in de bodem kunnen de ramen gesloten blijven. Dit heeft zeer positieve, bewezen effecten: zeer laag energie- én waterverbruik, vrijwel geen pesticiden nodig, sterk verbeterde arbeidsomstandigheden en aanzienlijk hogere productie.

Maatregelen

- 4.8 Energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van minder dan 5 jaar moeten volgens de wet Milieubeheer worden uitgevoerd. In de praktijk komt hier zeer weinig van terecht. De landelijke overheid verplicht de gemeenten tot handhaving en helpt ze hierbij, bijvoorbeeld door middel van omscholing van gemeentebtenaren.
- 4.9 Het netto energieverbruik van nieuwbouwwoningen wordt in 10 jaar tot nul terug gebracht. Vanaf 2020 worden uitsluitend energieneutrale en energiepositieve woningen gebouwd.
- 4.10 Het tempo van energierenovaties in bestaande bouw wordt opgevoerd naar 4% per jaar. Alle bestaande woningen zijn gerenoveerd in 2030.
- 4.11 De glastuinbouw gaat volledig over op de 'gesloten kas'.
- 4.12 Grotere bedrijven moeten in hun jaarrekeningen laten zien hoeveel energie zij hebben bespaard ten opzichte van het vorige jaar.
- 4.13 Onnodige verlichting, zoals in kantoren, etalages en voor reclames, wordt aan banden gelegd.
- 4.14 Grootgebruikers van energie betalen nu lagere tarieven. Deze subsidie op energieverpilling moet worden afgeschaft.
- 4.15 De overheid dient hergebruik van restwarmte (warmtenetwerken) te stimuleren.

Duurzame energie

De Partij voor de Dieren vindt dat duurzame energiebronnen die nu nog duurder zijn dan andere energiebronnen versneld moeten worden ontwikkeld en ingevoerd. De markt voor zonnepanelen in Nederland ligt sinds eind 2003 zo goed als stil, terwijl wereldwijd een grote groei plaatsvindt. De overheid moet de markt voor zonnepanelen weer krachtig stimuleren, zodat er een kritische massa voor R&D en bedrijvigheid in Nederland ontstaat.

Ook voor windmolens zijn er – onder voorwaarde dat deze op diervriendelijke wijze worden gerealiseerd – kansen die nu nog onbenut blijven vanwege hoge ontwikkelingskosten en concurrentie met goedkopere vormen van energieopwekking. Een werkelijk schone energievoorziening verdient zich echter gemakkelijk terug. De opwekking van echt schone en duurzame energie via stimulerende maatregelen en financiële prikkels zal dan ook een belangrijke impuls moeten krijgen.

Water is op verschillende manieren te gebruiken om duurzame energie op te wekken, bijvoorbeeld door getijdenenergie en door middel van omgekeerde osmose. Dieren mogen geen hinder ondervinden van deze technieken en dit moet een expliciet crite-

rium vormen in het toestaan van deze technieken.

Maatregelen

- 4.16 Het subsidiebeleid op duurzame energie wordt herzien, er komt een stabiel en betrouwbaar systeem gericht op het vergroten van de productie van decentrale duurzame energie, met een feed-in tarief voor duurzame energie, zoals in Duitsland ook toegepast wordt.
- 4.17 Energieleveranciers die op de Nederlandse markt willen opereren zullen elk jaar een oplopend percentage aan duurzame energieopwekking moeten realiseren.
- 4.18 Zonnepanelen langs snelwegen, op vliegvelden en op viaducten en kleinschalige windenergie langs sporen worden de norm.
- 4.19 De bouw van nieuwe kolencentrales in Nederland wordt verboden.
- 4.20 Er komen geen nieuwe kerncentrales.
- 4.21 Duurzame stroom moet voorrang hebben op het elektriciteitsnet.
- 4.22 Voor het gebruik van de bodem, voor het benutten van aardwarmte en voor warmte-koude opslag wordt de bodem gezoned om duurzaam gebruik te garanderen.

Biobrandstoffen en biograndstoffen

In de strijd tegen klimaatverandering wordt steeds meer ingezet op de 'bio-based economy', waarin fossiele grondstoffen worden vervangen door landbouwgewassen en -afvalstromen om grondstoffen en energie te winnen. De Partij voor de Dieren ziet de noodzaak om fossiele grondstoffen te vervangen, maar realiseert zich ook de nadelige gevolgen van de productie van biobrandstof en -grondstoffen. Hiervoor is veel landbouwgrond in andere delen van de wereld nodig. Momenteel wordt 80% van het landbouwareaal ingezet voor de productie van dierlijke eiwitten. Wanneer dit drastisch verminderd zou worden, is er wellicht wel ruimte voor de teelt van energiegewassen. Nu gaat het echter ten koste van natuurlijke ecosystemen zoals regenwouden in Zuid-Amerika voor de aanleg van soja-akkers en veengebieden in Indonesië voor de aanleg van oliepalmlantages.

Ook het gebruik van 'landbouwafval' is niet zonder problemen. Doordat de nutriënten samen met het landbouwafval van de akkers worden gehaald, moet deze weer aangevuld worden met kunstmest, dat ook weer geproduceerd wordt uit aardolie.

De Partij voor de Dieren wil dat er strenge duurzaamheidscriteria worden opgesteld die voor (nieuwe vormen van) biobrandstoffen kunnen garanderen dat de productie ervan niet concurreert met de productie van voedsel en geen negatieve gevolgen heeft voor tropische regenwouden, milieu, klimaat, biodiversiteit en de situatie van mensen in ontwikkelingslanden. Zolang aan deze criteria niet kan worden voldaan, is de productie van biobrandstoffen voor de Partij voor de Dieren ontoelaatbaar.

Maatregelen

- 4.23 Biobrandstoffen die niet voldoen aan strenge integrale duurzaamheidscriteria worden verboden. Er worden strenge duurzaamheidscriteria opgesteld op basis van een volledige duurzaamheidsanalyse van alle onderdelen van het productieproces.
- 4.24 Bij de ontwikkeling van brandstoffen en grondstoffen uit landbouwsystemen wordt steeds integraal gekeken naar de hele keten, indirecte verdringingseffecten worden hierbij ook meegenomen.
- 4.25 Energie welke is opgewekt uit landbouwafval, mest of dierlijke resten is geen groene energie, mag niet gesubsidieerd worden en mag ook niet onder die naam verkocht worden.

4.3 Vervoer

Mobiliteit in Nederland wordt groen, betrouwbaar en toegankelijk.

De Nederlander is zeer mobiel. De afstanden in ons land zijn relatief klein en gemakkelijk te overbruggen. De mobiliteit vormt echter een steeds groter probleem in de vorm van files en milieubelasting. De Partij voor de Dieren pleit voor het terugdringen van woonwerkverkeer en het stimuleren van milieuvriendelijker vervoer. Vermindering van het vervoer en energiearm vervoer dienen daarom door de overheid bevorderd te worden. Er wordt fors geïnvesteerd in elektrische auto's en de bijbehorende infrastructuur. Elektrische voertuigen zijn zuiniger en bieden veel meer opties om volledig om te schakelen naar duurzame energie. Openbaar vervoer, ook op het platteland, moet betrouwbaar en toegankelijk zijn.

De Partij voor de Dieren is voor toepassing van het 'de vervuiler betaalt' principe in vervoersbelastingen, zodat de automobilist betaalt voor de werkelijk gereden kilometers. De privacy van de gebruiker dient in een dergelijk systeem wel gegarandeerd te worden.

Maatregelen

- 4.26 Verkeerswegen voor het gemotoriseerde verkeer worden niet meer aangelegd en verbreed zonder natuur- en milieucompensatie in de eigen regio. Knelpunten in het wegennet dienen in principe opgelost te worden via compenserende maatregelen in de OV-infrastructuur.
- 4.27 Het openbaar vervoer moet hoge prioriteit krijgen. De tarieven dienen aanzienlijk verlaagd te worden en de frequentie en beschikbaarheid moeten worden verhoogd.
- 4.28 Er komt een betere OV-verbinding van Noord-Nederland met de Randstad en met Noord-Duitsland.
- 4.29 Door of langs bestaande natuurgebieden zullen geen nieuwe wegen worden aangelegd.
- 4.30 Inkomsten uit fiscale maatregelen die als doel hebben het autogebruik terug te dringen, komen ten goede aan de verbetering van openbaar vervoer.
- 4.31 Het personenvervoer over water wordt gestimuleerd.
- 4.32 Het vervoer per fiets wordt gestimuleerd door de aanleg van meer fietspaden. Bestaande fietspaden worden beter onderhouden.
- 4.33 De transportsector krijgt een verplichte reductiedoelstelling van 30% vermindering van de broeikasgasuitstoot in 2020 ten opzichte van 2008.
- 4.34 Deelautoprojecten worden landelijk gestimuleerd; o.a. door verlaging van het BTW-tarief van 19% naar 6%.

4.4 Import van grondstoffen

Nederland neemt de verantwoordelijkheid voor de duurzaamheid van de goederen die zij importeert.

Nederland importeert veel grondstoffen, zoals hout, kolen, metalen en landbouwgewassen. Vaak zijn deze grondstoffen op een niet-duurzame wijze gewonnen, geproduceerd en vervoerd, ten koste van mens, dier en milieu. De handel in tropisch hardhout leidt tot een groot verlies aan biodiversiteit, het uitsterven van dier- en plantensoorten en heeft in veel gevallen nog grotere armoede van de lokale bevolking als gevolg. Winning van delfstoffen gaat vaak gepaard met enorme vervuilingen en dubieuze arbeidsomstan-

digheden.

De Partij voor de Dieren wil dat de Nederlandse overheid haar verantwoordelijkheid neemt voor de producten die zij Nederland invoert. Bedrijven hebben hierin een grote rol te spelen, maar de overheid kan regels stellen en erop toezien dat deze nageleefd worden. Nederland zal via wet- en regelgeving de bewijslast bij bedrijven leggen. Bedrijven moeten zelf aantonen dat het door hen verhandelde en/of gebruikte hout op duurzame manier is verkregen. Hiervoor worden strenge duurzaamheidscriteria opgesteld waarbij ecologische, sociale en economische voorwaarden zullen gelden.

Maatregelen

- 4.35 Nederland voert een importverbod in voor niet duurzaam geproduceerd hout.
- 4.36 Voor de top 15 van ingevoerde grondstoffen worden transparante en bindende duurzaamheidscriteria ontwikkeld. De bewijslast voor het voldoen aan strenge duurzaamheidscriteria ligt bij de importerende bedrijven.
- 4.37 Nederland ondersteunt de herkomstlanden bij het ontwikkelen van duurzame bosprojecten en de bescherming van tropisch regenwoud.
- 4.38 Bedrijven moeten over de duurzaamheid van hun geïmporteerde grondstoffen rapporteren in hun jaarverslag.
- 4.39 Het gebruik van milieubelastende middelen, waaronder gevaarlijke impregneermiddelen voor hout, wordt verboden.

4.5 Ondersteuning ontwikkelingslanden in klimaatbeleid

Nederland ondersteunt ontwikkelingslanden om zich aan te passen aan de klimaatverandering.

De geïndustrialiseerde landen zijn primair verantwoordelijk voor de uitstoot van broeikasgassen die leiden tot de opwarming van de aarde. Daarom zullen zij de zwaarste maatregelen moeten treffen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Daarnaast zullen zij ontwikkelingslanden moeten ondersteunen bij hun aanpassingen aan de gevolgen van klimaatverandering.

De Partij voor de Dieren wil dat Nederland de belangrijkste slachtoffers van klimaatverandering, in het bijzonder in de arme landen, helpt om de klimaatverandering het hoofd te bieden. Nederlandse bedrijven zijn groot in het aanleggen van dijken en het opspuiten van zeekeringen. De Nederlandse overheid gaat samen met deze bedrijven kwetsbare ontwikkelingslanden helpen zich te beschermen tegen waterspiegelstijging en overstromingen.

Verder zal Nederland ontwikkelingslanden terzijde moeten staan in kennisontwikkeling om deze landen in staat te stellen zich enerzijds aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie) en anderzijds energiebesparende technieken toe te passen en te ontwikkelen (mitigatie).

Maatregelen

- 4.40 Er komt een klimaatfonds van 0,25% van het BNP voor klimaatmaatregelen in ontwikkelingslanden. Dit bedrag komt bovenop de ongeveer 0,8% van het BNP voor ontwikkelings-samenwerking.
- 4.41 Nederland ondersteunt de kennisontwikkeling in ontwikkelingslanden om het hoofd te bieden aan klimaatverandering.
- 4.42 Er komt een Europees noodfonds voor humanitaire rampen als gevolg van klimaatverandering.

5 Vissen, mariene ecosystemen en visserij

Onze blauwe planeet wemelt van het leven in de zeeën en oceanen. Althans van oorsprong, want de mens is in toenemende mate bezig dit leefgebied te vervuilen, leeg te trekken en drastisch te verstoren. De collectieve rijkdom van de mariene natuur is een bezit voor al het leven op aarde en vraagt om scherpe bewaking en bescherming. Het tot nu toe gevoerde beleid staat daar haaks op.

De vaak opgeroepen idylle en romantiek van het eerlijke vissersberoep maskeert dat de visserijsector de laatste decennia is veranderd in een hightechindustrie die op ongekende schaal jacht maakt op het leven in zee. Militaire opsporingsapparatuur maakt dat geen school vis nog onopgemerkt blijft, tot op grote diepten. Enorme netten halen complete scholen tegelijk uit het water. Zware kettingen en metalen korren slepen op de bodem alles kapot. Zeebodems verworpen tot een levenloze kaalslag. Vissoorten zijn ernstig overbevist en staan op het punt van uitsterven. In de Europese zeeën wordt 88 procent van de visbestanden overbevist: 30 procent daarvan kan zich mogelijk niet meer herstellen. Kleine vissers in Afrika zijn van hun broodwinning beroofd nadat Westerse vissersschepen hun wateren hebben leeggevist. Armoede, piraterij, stroperij en migratiestromen zijn het gevolg. De diepzee is de volgende kandidaat voor ontwrichting op een schaal die we niet eens kennen, simpelweg omdat de diepzee-ecologie grotendeels volstrekt onbekend terrein is. Met bijna 400 schepen is de EU verantwoordelijk voor 60% van de diepzeevisserij met sleepnetten.

Nederland heeft een belangrijk aandeel in de verwoesting van het leven in zeeën en oceanen. Onze visserijsector is een van de grootste van Europa. Het grootste trawlerschip ter wereld is in Nederlandse handen. Nederlandse vissers vissen niet alleen in de eigen en Europese wateren, maar over de hele wereld. Daarbij heeft Nederland als visvarende EU-lidstaat een belangrijke stem bij de bepaling van het Europees visserijbeleid.

Herstel van het natuurlijk evenwicht op zee is letterlijk van levensbelang voor alle wezens op aarde. De Partij voor de Dieren wil dat Nederland breekt met het bestaande visserijbeleid en absolute prioriteit geeft aan behoud en herstel van de mariene biodiversiteit. De visserij zal per direct sterk aan banden moeten worden gelegd om vispopulaties en het bodemleven weer een kans te geven. De huidige initiatieven op het gebied van verduurzaming, waarbij wordt ingezet op minimale aanpassing van de visserijtechniek, zijn volstrekt onvoldoende.

Het overstappen op het kweken van vissen, een nieuwe en snel groeiende industrie, is geen oplossing voor de schade die in de zeeën wordt aangericht. Het welzijn van de vissen in de kwekerijen is op geen enkele wijze gegarandeerd en voor veel vissoorten geldt bovendien dat zij gevoed worden met vis(meel) dat afkomstig is van bulkvangsten wildgevangen visjes, die eigenlijk voedsel voor andere dieren in de zee vormen.

Dankzij de inzet van de Partij voor de Dieren in de Tweede Kamer is het welzijn van vissen opnieuw op de politieke agenda gezet. Vissen, schaal- en schelpdieren verdienen ook wettelijke bescherming. De Partij voor de Dieren is de enige politieke partij die zich daar sterk voor maakt.

5.1 Visbestanden en mariene ecosystemen

Nederland stelt de draagkracht van zeeën en oceanen centraal. Er mag niet gevist worden, tenzij onafhankelijke populatiebiologen vaststellen dat een

(beperkte) vangst met het oog op behoud van vispopulaties en biodiversiteit verantwoord is.

Nederlands en Europees visserijbeleid: structurele overbevissing

Europese vissers vangen structureel veel te veel vis. Quota komen 42 tot 57% hoger uit dan onafhankelijke wetenschappers adviseren voor een duurzaam beheer van de visbestanden. Het resultaat van 25 jaar Gemeenschappelijk Visserijbeleid is dat 88% van de Europese visbestanden wordt overbevist. Als we in dit tempo doorgaan, zijn in 2048 de zeeën leeg, voorspellen toonaangevende visserijbiologen.

De Partij voor de Dieren zal er alles aan doen om het niet zover te laten komen. Allereerst moet Nederland haar eigen verantwoordelijkheid nemen. Het 'Duurzame Visserijbeleid' dat in 2007 door de Nederlandse regering is ingezet, is volgens de Partij voor de Dieren volstrekt onvoldoende om de visbestanden te redden en de mariene biodiversiteit te beschermen. De capaciteit van de Nederlandse vissersvloot is veel te groot voor een verantwoorde visserij en zal dus flink moeten worden ingekrompen. De visserijsubsidies kunnen worden benut voor een warme sanering van de sector.

Verder speelt Nederland een rol bij de wijziging van het Europees visserijbeleid. De onderhandelingen daarover zijn inmiddels gestart en moeten in 2013 zijn afgerond. De Partij voor de Dieren vindt dat ook hier het voorzorgbeginsel leidend moet zijn. Gezien de uiterst zorgelijke visstand betekent dit dat er in de EU en dus ook in de Nederlandse wateren in principe niet meer kan worden gevestigd. Alleen wanneer kan worden aangetoond dat een (beperkte) vangst verantwoord is en binnen de draagkracht blijft van de mariene ecosystemen, kan visserij nog worden toegestaan.

Bijvangst

Het probleem van overbevissing wordt aanzienlijk verergerd door ongewenste bijvangsten. Vissers vissen doorgaans op één bepaalde vissoort maar vangen in hun netten ook veel andere diersoorten. Deze dieren hebben ze 'niet nodig' en worden in grote hoeveelheden op zee over boord gegooid, in de meeste gevallen dood. Ook vissen die niet de gewenste maat hebben worden (dood) teruggegooid in zee. Deze bijvangsten kunnen oplopen tot wel 90% van de totale vangst. En naast vissen sterven jaarlijks vele zeezoogdieren als dolfijnen en zehonden op gruwelijke wijze in vissersnetten. Ook schaal- en schelpdieren zijn veelvuldige bijvangstslachtoffers van de visserij.

De Partij voor de Dieren vindt dat de gehele bijvangst niet overboord mag worden gegooid. Dit vermindert de laadcapaciteit van de visboot direct en dwingt tot selectieve visserij. Bovendien kan de bijvangst als eiwitbron nog gebruikt worden. Dan is de dood van de bijvangstdieren niet nutteloos geweest. Ook dienen de ondermaatse vissen van de bijvangst mee te tellen in de vangstquota.

Bescherming mariene ecosystemen

Visserijbiologen wijzen erop dat de massale aantasting van de visbestanden en de biodiversiteit in zee alleen kan worden gestopt als er grote gebieden gesloten worden voor visserij. Alleen dan krijgen ecosystemen de kans zich te herstellen. Ter illustratie van hun bevindingen hebben wetenschappers laten zien dat het bodemleven in zee inderdaad opbloeit op plekken waar vissersschepen niet meer kunnen komen: rondom windmolens in zee.

De Partij voor de Dieren wil snel zeereservaten op de Noordzee. Ook de Waddenzee, een uniek en belangrijk gebied voor trekvogels en andere diersoorten, mag niet worden aangetast door menselijke activiteiten als de schelpdiervisserij.

Duurzame visvangst is een fabeltje

In het kader van de 'verduurzaming' van de visserij worden al vele jaren de mogelijkheden onderzocht van minder schadelijke vangsttechnieken. Het schiet maar niet op. Zo lopen er al meer dan 10 jaar proeven met de zogenaamde pulskor, waarbij elektrische schokken in het water platvissen op de bodem moeten opschrikken, waarna ze kunnen worden opgevist. De proeven wijzen uit dat de elektrische schokken tot ernstige beschadigingen en de dood van vissen kan leiden.

De Partij voor de Dieren vindt dat destructieve vormen van visserij zoals de (al of niet elektrische) boomkor en de diepzeevisserij verboden moeten worden. Eventuele alternatieve vangstmethoden mogen pas worden toegelaten wanneer zij aan strenge duurzaamheidscriteria voldoen. Het welzijn van dieren vormt daarbij een belangrijk uitgangspunt.

Maatregelen

- 5.1 Nederland moet haar wateren gaan beschermen: meer dan de helft van haar zeeoppervlak wordt aangewezen als zeereservaat. Visserij is in deze reservaten niet toegestaan.
- 5.2 De Waddenzee is ook een reservaat en wordt effectief en zorgvuldig beschermd tegen schadelijke activiteiten als schelpdiervisserij en gaswinning.
- 5.3 De capaciteit van de vissersvloot wordt sterk teruggebracht.
- 5.4 Boetes voor frauderende vissers worden fors verhoogd en vergunningen kunnen worden afgenomen. Scheepsbewegingen en activiteiten aan boord worden gemonitord ten behoeve van het toezicht.
- 5.5 Het voorzorgsbeginsel wordt het leidend beginsel in zowel het Nederlandse als het Europese Visserijbeleid. Gezien de uiterst lage visstanden, betekent dit dat er in principe niet meer kan worden gevestigd. Alleen wanneer onafhankelijke populatiebiologen kunnen aantonen dat (bepaalde) vangst met het oog op behoud van vispopulaties en biodiversiteit verantwoord is, kan visserij worden toegestaan.
- 5.6 Gevangen vissen dienen direct na de vangst zo snel en pijnloos mogelijk te worden gedood, als ze nog niet dood blijken.
- 5.7 Er komt een verbod op de diepzeevisserij.
- 5.8 Destructieve vangsttechnieken, zoals de boomkorvisserij, worden verboden.
- 5.9 Visserijsubsidies worden afgeschaft. De gelden worden benut voor een warme sanering van de sector.
- 5.10 Er komt een (tijdelijk) verbod op de vangst, aanlanding en verkoop van kabeljauw en paling.
- 5.11 Er komt een verbod op het overboord zetten van de bijvangst. Alle vangst telt mee voor de quota en wordt aangeland.
- 5.12 Alternatieve vangstmethoden worden verplicht om te voorkomen dat zeezoogdieren komen vast te zitten in de vissersnetten.
- 5.13 De staand want visserij wordt niet langer toegestaan.
- 5.14 Er komt een einde aan de subsidiëring van zogenaamde duurzaamheidskeurmerken voor vis, zoals het MSC-keurmerk. Ook deze gelden kunnen beter worden benut voor een krimp van de sector via een warme sanering.

5.2 Viskwekerijen

Viskwekerijen vormen een nieuwe intensieve dierhouderij en worden vooralsnog niet toegestaan.

Nu de zeeën en oceanen zijn overbevist, schieten overal ter wereld viskwekerijen als paddenstoelen uit de grond. Ook in Europa. Viskwekerijen zijn verre van duurzaam en

verre van diervriendelijk. De vissen worden in hoge dichtheden gehouden en krijgen hormonen en antibiotica toegediend. Vissoorten die zich niet goed blijken voort te planten in gevangenschap worden op verschillende manieren gemanipuleerd om voortplanting en groei te bevorderen. Voor het fokken van palingen wordt zelfs geëxperimenteerd met stamceltherapie, waarbij de dieren worden ingespoten met de stamcellen van zeebravissen.

Viskwekerijen hebben zich ontwikkeld tot een nieuwe intensieve dierhouderij, die krachtig wordt gesteund door de Europese Unie. Een oplossing voor de overbevissing van de zeeën biedt dit niet, omdat veel gefokte vissen uitsluitend of overwegend met (producten van) zeevissen worden gevoed. De viskwekerij vormt daardoor een extra aanslag op de zeevisbestanden.

Van kwekerijen die hun vissen in afgescheiden stukken open water houden, is inmiddels bekend dat zij een groot gevaar vormen voor de biodiversiteit. Hoge concentraties voer, uitscheidingen van de vissen, hormonen en antibiotica komen geconcentreerd in de natuur terecht. Deze zaken kunnen lokaal maar ook benedenstrooms tot allerlei ontwrichtingen aan de lokale natuur leiden. Bovendien kan een gefokte vis ontsnappen en kruisen met vissen uit het wild, waardoor wilde populaties minder goed overleven.

De Partij voor de Dieren is van mening dat het niet meer van deze tijd is om zich een nieuwe bedrijfstak te laten ontwikkelen zonder strenge randvoorwaarden op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Het creëren van een nieuwe vorm van intensieve, niet-duurzame dierhouderij is gezien het te verwachten lijden van de dieren en milieueffecten onacceptabel.

Maatregelen

5.15 Voor viskwekerij geldt een nee, tenzij-principe: het kweken van vissen is voornog niet toegestaan. Pas wanneer er integrale duurzaamheidscriteria, waaronder dierenwelzijn, zijn opgesteld en is aangetoond dat bij het kweken van vissen aan deze criteria kan worden voldaan, kan een afweging plaatsvinden over de toelaatbaarheid van het kweken van vissen.

5.3 Vangst- en dodingsmethoden van vis

Vissen verdienen bescherming tegen onnodig lijden voorafgaand aan dood of slacht.

De vangst van vissen gaat gepaard met ernstige verwondingen, pijn en stress voor de dieren. In de grote netten worden veel vissen doodgedrukt of verwond. In de drijfnetten of staande tuigen staat ze een langdurige doodstrijd te wachten.

Anders dan veel mensen denken, gaat een vis niet snel dood als hij op het droge wordt gebracht. Platvissen kunnen wel een uur blijven leven. Veel vissen worden bovendien levend opengesneden om de organen en het bloed te verwijderen. Bij palingen wordt nog steeds gebruik gemaakt van een dodingsmethode waarbij grote hoeveelheden zout op de paling worden gestrooid. Zout op de kieuwen en de huid moet zijn zoals zout in een wond en de paling kronkelt langdurig heftig om het zout te ontvluchten.

De Partij voor de Dieren vindt dat vissen, net als andere dieren, bescherming verdienen tegen pijn en stress voorafgaand aan en gedurende de slacht. De partij pleit daarom, als enige partij in Nederland, voor regelgeving voor het doden van vissen, zowel voor

kweekvissen als voor vissen die in open water worden gevangen. Alternatieve, bewezen diervriendelijkere dodingsmethoden worden op dit moment nauwelijks toegepast. Daar zal eindelijk verandering in moeten komen.

Maatregelen

- 5.16 Vissen worden beschermd tegen onnodig lijden voorafgaand aan dood of slacht. Er komen regels voor het doden en slachten van dieren.
- 5.17 Ontwikkelde alternatieve dodingsmethoden die pijn en stress voorafgaand aan dood en slacht verminderen, zoals doding door elektrocutie, dienen zo spoedig mogelijk gecertificeerd en verplicht toegepast te worden.
- 5.18 Het doden van palingen met de zoutbadmethode wordt per direct verboden.
- 5.19 De omvang van vissersnetten wordt drastisch verkleind.

5.4 Visserij buiten de Europese Unie

Het wegvangen van visbestanden buiten de Europese Unie, ten koste van lokale gemeenschappen, is moreel ontoelaatbaar.

Vissers uit Nederland en andere Europese lidstaten vissen niet alleen in de wateren van de Europese Unie. Nadat de vangsten in de eigen zeeën terugliepen, zijn zij op zoek gegaan naar nieuwe visgronden. Zo zijn ze uitgeweken naar andere gebieden, zoals de kust van West-Afrika. Door toedoen van Europese vissers zijn de vispopulaties ook daar inmiddels ernstig overbevist.

De Partij voor de Dieren vindt het moreel ontoelaatbaar dat grote Europese industriële schepen de visbestanden van andere landen wegvangen en de lokale bevolking ernstig benadelen.

Maatregelen

- 5.20 Nederland maakt zich sterk voor een beëindiging van Europese bevissing van bestanden buiten de Europese wateren.
- 5.21 Alle bestaande EU-contracten voor visserij buiten de eigen wateren worden doorgelicht op mededogen en duurzaamheid. Contracten die hieraan niet voldoen worden beëindigd.

5.5 Walvisjacht

De jacht op de walvis moet wereldwijd verboden blijven.

Walvissen zijn kwetsbare dieren. Ze planten zich langzaam voort en als gevolg van de commerciële jacht zijn veel walvissoorten aan de rand van uitsterven gebracht. De Internationale Walvisvaart Commissie (IWC), opgericht om de walvispopulaties in stand te houden, heeft in 1986 een wereldwijd verbod afgekondigd op de commerciële walvisjacht.

Landen als Japan, Noorwegen en IJsland lappen het moratorium op de walvisjacht aan hun laars en jagen nog steeds op walvissen. Japan doet dat onder het mom van de wetenschap, Noorwegen heeft het IWC-verbod uit 1986 simpelweg niet ondersteund. Tot nu toe is de IWC een tandenloze tijger gebleken, omdat ze geen sanctie kan opleggen.

De Partij voor de Dieren vindt dat Nederland en Europa de walvisjacht pertinent moeten afwijzen en onverkort moeten vasthouden aan het moratorium. Uitzonderingen, zoals die voor Japan, kunnen niet worden getolereerd.

Maatregelen

- 5.22 Nederland wijst de walvisjacht pertinent af. De regering zet zich in voor een totaalverbod en treft maatregelen tegen landen die het huidige moratorium niet respecteren.
- 5.23 De Europese Unie staat niet toe dat walvisvarende landen als Noorwegen of IJsland gebruik maken van Europese wateren voor de jacht op walvissen.

6 Gezelschapsdieren, zwerfdieren en exotische dieren

Er leven in Nederland meer dan 30 miljoen gezelschapsdieren: vissen, vogels, katten, honden, konijnen, knaagdieren, reptielen en amfibieën. De handel in dieren en dierbenodigdheden is bijzonder winstgevend. Jaarlijks wordt er in de sector meer dan 2,1 miljard euro omgezet.

Hoewel het hier gaat om de handel in levende wezens, houdt de overheid nauwelijks toezicht. Regels voor de bescherming van het welzijn van gezelschapsdieren zijn er vrijwel niet. Zo mogen in Nederland zo goed als alle (gefokte) diersoorten gehouden worden door particulieren, ook dieren die naar hun aard en behoefte duidelijk niet geschikt zijn voor een leven in een huiskamer of achtertuin. Wallaby's, kaaimannen, wasberen, papegaaien en eekhoorns zijn daar nog maar enkele voorbeelden van. Er worden nog altijd dieren uit het wild gevangen voor de huisdierenindustrie. Als er al regels aan verbonden zijn, kunnen die gemakkelijk worden omzeild. De illegale handel tiert welig, ook in bedreigde diersoorten.

De Partij voor de Dieren vindt dat er dringend moet worden gewerkt aan regels en beleid voor de bescherming van gezelschapsdieren. Er moet een beperking komen van de diersoorten die door particulieren mogen worden gehouden, en de impulsaankopen van dieren moeten sterk worden afgeremd. Met deze maatregelen wil de Partij voor de Dieren het aantal gezelschapsdieren beperken dat jaarlijks door verkeerde behandeling omkomt, wordt gedumpt of afgestaan. Voor dit maatschappelijk probleem draaien in de praktijk de dierenasiels op, terwijl zij vaak geheel afhankelijk zijn van de inzet van vrijwilligers en te kampen hebben met structureel geldgebrek. De Partij voor de Dieren vindt dat de overheid haar verantwoordelijkheid voor de opvangproblematiek moet nemen en zorg moet dragen voor financiering van het werk van de dierenasielen.

6.1 Houden van gezelschapsdieren

Het aantal diersoorten dat in Nederland mag worden verhandeld moet sterk worden beperkt, waarbij het natuurlijke gedrag, de aard en de behoeften van het dier als uitgangspunten worden genomen.

Fok en handel

Op de fok van gezelschapsdieren wordt nauwelijks toezicht gehouden door de overheid. Alleen Nederlandse bedrijfsmatige fokkers van honden en katten zijn verplicht zich te laten registreren, de rest heeft vrij spel. Iedereen die daar brood in ziet kan dieren fokken voor de huisdierenhandel, zonder specifieke voorschriften voor het dierenwelzijn. Ook de handel zelf wordt niet geregistreerd: de overheid heeft zelfs geen gegevens over het aantal honden, katten, konijnen, knaagdieren, vogels, reptielen en andere dieren die jaarlijks in ons land worden verkocht.

Het gebrek aan regels voor de fok van en handel in gezelschapsdieren heeft pijnlijke gevolgen voor de dieren. Inteelt is gewoon toegestaan, evenals ver doorgevoerde selectie op uiterlijke kenmerken. Dit zorgt bij de fok van rasdieren voor grote welzijnsproblemen bij feitelijk mismaakte dieren. De afwezigheid van overheidstoezicht heeft bovendien geleid tot grootschalige malafide handel. De afgelopen decennia is een hele nieuwe dier-industrie ontstaan waarin teefjes nest na nest moeten werpen, konijnen worden doorgefokt en knaagdieren in krappe onderkomens zoveel mogelijk nakomelingen moeten produceren voor de huisdierenmarkt. Veel van deze in Nederland verkochte dieren zijn afkomstig uit Oost Europa, waar ze onder erbarmelijke omstandigheden worden

gehouden en gefokt. Er is geen controle op hun welzijn, ook niet in Nederland omdat de handel in deze dieren niet hoeft te worden geregistreerd.

Dieren worden op steeds meer plekken te koop aangeboden. Niet alleen rechtstreeks bij de fokker of in de dierenwinkel, maar ook op internet en in tuincentra. Impulsaankopen worden eerder uitgelokt dan afgeremd. Het ontbreekt aan goede voorlichting over de natuurlijke behoeften van het dier en de noodzakelijke verzorging. De benodigdheden die bij het dier te koop worden aangeboden, zoals hokken, riemen, speelgoed en trainingsmateriaal zijn vaak niet geschikt of zelfs ronduit dieronvriendelijk. Het gevolg is dat veel gezelschapsdieren, ondanks de goede bedoelingen van hun eigenaar, ernstig in hun welzijn worden aangetast. Gevolg is ook dat jaarlijks vele dieren in het asiel belanden of op straat worden gezet.

De Partij voor de Dieren wil een einde aan de vrijhandel in levende dieren. Fokkers en handelaren moeten voortaan beschikken over een vergunning voordat zij dieren mogen fokken of verkopen. Voor die vergunning gelden strenge welzijnsvoorschriften. Zo mogen jonge dieren pas van hun moeder worden gescheiden wanneer zij daar fysiek en sociaal aan toe zijn, en moeten huisvesting en verzorging voorzien in de natuurlijke behoefte van het dier. Selectieve fok wordt aangepakt en het aantal nesten dat een vrouwtje mag werpen wordt gelimiteerd.

Veel dieren zijn vanwege hun aard en behoeften niet geschikt om gehouden te worden als gezelschapsdier. Vooral aan exotische dieren en vogels kan meestal geen geschikte leefomgeving worden geboden. De Partij voor de Dieren wil het aantal diersoorten dat in Nederland mag worden verhandeld sterk beperken, waarbij het natuurlijke gedrag, de aard en de behoeften van het dier als uitgangspunten worden genomen.

Maatregelen

- 6.1 Er komt op korte termijn een beperkte positieflijst met dieren die gehouden mogen worden als gezelschapsdier. Daarbij staan het natuurlijk gedrag, aard en behoeften van het dier centraal als afwegingscriterium. Van de dieren die niet op deze lijst staan, wordt de handel verboden en het bezit uitgefaseerd. Niet-gedomesticeerde zoogdieren en vogels mogen in elk geval niet meer gehouden worden in Nederland, evenmin als reptielen en amfibieën.
- 6.2 Artikel 13 van de Flora- en faunawet, waarin wordt geregeld dat alleen gefokte dieren die geschikt zijn om te houden geïmporteerd mogen worden, wordt volledig in werking gesteld.
- 6.3 Fok van en handel in gezelschapsdieren wordt vergunningsplichtig. Vergunning voor de fok of verkoop van dieren wordt alleen afgegeven indien aan strenge welzijnsvoorschriften is voldaan.
- 6.4 Rasstandaarden moeten worden aangepast zodat dierenwelzijn een niet-inwisselbare randvoorwaarde vormt.
- 6.5 De in Nederland gefokte, geïmporteerde en verkochte gezelschapsdieren worden voortaan geïdentificeerd en centraal geregistreerd.
- 6.6 Het verbod op het couperen van honden wordt strikt nageleefd. Het in bezit hebben van een gecoupeerde hond wordt in principe strafbaar, met ontheffingsmogelijkheden, zoals voor dieren die in de opvang terecht komen en bij particulieren worden herplaatst.

Aanschaf, huisvesting en verzorging

De handel in dieren en dierbenodigdheden is erg winstgevend. De afgelopen jaren is het aantal verkooppunten sterk gegroeid. Dieren zijn niet meer alleen te koop bij de

dierenwinkel of bij de fokker zelf, maar ook volop op internet. Konijnen en knaagdieren behoren inmiddels tot het standaardassortiment van tuincentra. De dieren staan strategisch opgesteld, in glazen kooien op ooghoogte van kinderen, en kosten bijna niets. Steeds meer dieren worden zo in een opwelling aangeschaft.

De voorlichting over de aard, natuurlijke behoeften en verzorging van dieren laat te wensen over en is vaak zelfs helemaal verkeerd. Zo worden sociale dieren als cavia's en konijnen nog altijd solitair verkocht en wordt foutieve informatie gegeven over het hanteren en verzorgen van dieren. Dierenwinkels en tuincentra staan zelfs vol met dierbenodigdheden zoals hokken, kooien en kommen die helemaal niet geschikt zijn om dieren in te huisvesten. Dit leidt tot onbedoelde maar ernstige aantasting van het welzijn van het dier.

De Partij voor de Dieren vindt dat de aanschaf van een dier nooit een impulsbeslissing mag zijn en wil daartoe het aantal verkooppunten sterk beperken. Dierenwinkels verwijzen bij voorkeur door naar een dierenasiel in de buurt. Voordat een dier wordt verkocht wordt deugdelijke informatie verstrekt over de aard, natuurlijke behoeften en verzorging van het dier. Pas na kennisname van deze informatie en een bedenktijd kan het dier daadwerkelijk worden gekocht.

Maatregelen

- 6.7 Het aantal verkooppunten voor gezelschapsdieren wordt flink beperkt. Er komt in elk geval een verbod op de verkoop van dieren op internet en in tuincentra. Op de lange termijn wil de Partij voor de Dieren dat dieren niet meer verkocht worden in een dierenwinkel.
- 6.8 Voordat sprake kan zijn van de koop van een dier, wordt kennisgenomen van deugdelijke informatie over aard, natuurlijke behoeften en verzorging van het betreffende dier. Deze informatie wordt opgesteld door gedragsdeskundigen en dierenbeschermingsorganisaties.
- 6.9 Er komt een bedenktijd voor de verkoop van dieren. Bij eerste interesse kan het dier worden gereserveerd, na de bedenktijd kan het daadwerkelijk worden gekocht en meegenomen naar huis.
- 6.10 Dieren met rasgebonden lichamelijke of gedragsproblemen mogen niet deelnemen aan tentoonstellingen.
- 6.11 Dierenbeurzen worden verboden.
- 6.12 Dierbenodigdheden als hokken, kooien, riemen, speelgoed en trainingsmateriaal moeten voldoen aan strikte welzijnsnormen. De verkoop van aantoonbaar slechte huisvestingssystemen, zoals vissenkommen en krappe konijnenhokken, wordt verboden.
- 6.13 Er komt een certificeringsplicht voor hondenscholen. Het volgen van een cursus wordt verplicht voor nieuwe hondeneigenaren.
- 6.14 Fokkers en andere leveranciers van dieren zijn verplicht de dieren te identificeren en geregistreerd te hebben, zodat de herkomst van het dier te traceren is.

Medische zorg en het doden van gezelschapsdieren

Voor de gezondheid van dieren is periodieke medische controle, en zorg wanneer dat nodig is, van groot belang. Dierenartskosten zijn onnodig hoog doordat het 19% btw-tarief voor luxe goederen en diensten wordt gehanteerd. De Partij voor de Dieren vindt dat medische zorg voor dieren geen luxeproduct is en betaalbaar moet zijn en wil het btw-tarief verlagen naar 6%.

Het doden van gezelschapsdieren door particuliere eigenaren is nog steeds niet straf-

baar. Malafide handelaren maken gebruik van dit gat in de wetgeving door dieren die niet het gewenste geslacht hebben of niet over de gewenste vachtkleur beschikken te doden. De Partij voor de Dieren wil hier snel een einde aan maken.

Maatregelen

- 6.15 Het BTW-tarief voor dierenartsen, en de diensten van dierenasielen gaat omlaag van 19% naar 0%. Het tarief voor huisdiervoeders wordt 6%.
- 6.16 Er komen klinieken of spreekuren voor minima om ervoor te zorgen dat ook gezelschapsdieren van mensen met een minimuminkomen de medische zorg krijgen die zij nodig hebben.
- 6.17 Dierenartsen worden verplicht na toediening van een medicijn bij een dier een bijsluiter mee te geven aan de eigenaar.
- 6.18 Dieren mogen alleen worden gedood door personen die de benodigde, goed omschreven, kennis en vaardigheden bezitten om dit humaan uit te voeren.

6.2 Opvang van gezelschapsdieren

De zorg voor dieren die nergens terecht kunnen is een maatschappelijke taak. De overheid betaalt voor de opvang en verzorging van gevonden of afgestane dieren.

Jaarlijks belanden in Nederland meer dan 75.000 honden en katten in het asiel. Daar komen alle knaagdieren, konijnen, reptielen en andere dieren nog bij. Alleen voor honden en katten bestaan structurele voorzieningen. Opvangcentra die zich over de andere dieren ontfermen zijn veelal opgericht door particulieren en worden zonder enige vorm van overheids- of ondersteuning draaiende gehouden door vrijwilligers.

De opvang van gevonden of afgestane dieren is een maatschappelijke taak. In de praktijk laat de overheid het ernstig afweten. De enige wettelijke regeling is de bewaarplicht: gemeenten zijn verplicht zwerfend aangetroffen dieren veertien dagen te 'bewaren' als een gevonden voorwerp. De huidige, willekeurige invulling van deze gemeentelijke plicht zorgt voor onduidelijkheden en ongelijkheid, met als gevolg dat het merendeel van de dierenasielen die deze belangrijke maatschappelijke taak op zich nemen, structureel te kampen hebben met geldgebrek, capaciteitsproblemen en personeelstekorten. Ook dierenambulances worden onvoldoende ondersteund en kennen dezelfde problemen als de asielen.

Mensen in acute nood kunnen altijd een beroep op politie en brandweer doen. Hulp van deze instanties is geen dienstverlening, maar noodzakelijke hulp. De Brandweerwet spreekt van: beperken en bestrijden van gevaar voor mensen en dieren bij ongevallen anders dan bij brand. Formeel is hiermee ook de hulpverlening aan dieren geborgd in noodsituaties. In de praktijk blijkt hulp voor dieren echter veel minder vanzelfsprekend: sommige nooddiensten vinden het redden van een koe uit de sloot geen noodhulp, maar een dienstverlening. Een dienst die dus ook geweigerd kan worden.

De Partij voor de Dieren vindt dat de overheid verantwoordelijkheid moet nemen voor dieren in nood en dieren die nergens terecht kunnen. Door dierenbeschermingsorganisaties wordt gewerkt aan een landelijk netwerk van professionele opvangcentra die aan kwaliteitseisen voldoen. Het is de verantwoordelijkheid van de overheid dit proces financieel te ondersteunen.

Maatregelen

- 6.19 Er komt een landelijk dekkend netwerk van professionele opvangcentra en dierenambulances met door de overheid gegarandeerde financiering voor de opvang en verzorging van gevonden of afgestane dieren.
- 6.20 Er wordt een Opvangfonds ingericht waarin per verkocht dier een substantiële bijdrage moet worden gestort voor de opvang van gezelschapsdieren.
- 6.21 Mensen die worden opgenomen in een zorginstelling moeten in meer gevallen hun huisdier mee kunnen nemen. De regels hiervoor worden versoepeld.
- 6.22 Dieren die in beslag zijn genomen of in het asiel belanden omdat hun eigenaar is gearresteerd, mogen niet de dupe worden van langlopende juridische processen of gevangenisstraf van hun eigenaar. Deze dieren moeten binnen een maand in aanmerking komen voor herplaatsing.
- 6.23 Noodhulpverlenende instanties zoals politie en brandweer zijn verplicht ook noodhulp te verlenen aan dieren.
- 6.24 Dierenambulances krijgen dezelfde vergunningen als andere nooddiensten om snel ter plaatse te kunnen zijn om (gewonde) dieren uit hun benarde situatie te redden.

6.3 Dierenmishandeling en verwaarlozing

Dierenmishandeling en verwaarlozing zijn onacceptabel. Nederland krijgt een dierenpolitie.

Het bestrijden van dierenmishandeling en verwaarlozing krijgt te weinig prioriteit in Nederland. Dierenbeulen kunnen vaak jaren hun gang gaan met het mishandelen en verwaarlozen van dieren voordat er wordt ingegrepen. En zelfs dan zijn de gevolgen zeer mild. Als de zaak al bij het Openbaar Ministerie komt, wordt in veel gevallen geseponneerd door de officier van justitie. De enkele dierenbeulen die bij de rechter moeten verschijnen, komen er doorgaans met beschamend lage boetes vanaf. Onderzoek toont aan dat er een sterk verband bestaat tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling: een geweldpleging richting mensen is relatief vaak vooraf gegaan door mishandeling van dieren.

De Partij voor de Dieren wil dat er meer prioriteit wordt gegeven aan het opsporen, vervolgen en bestraffen van dierenmishandeling. Nederland moet een dierenpolitie invoeren die de bevoegdheid krijgt dierenmishandeling op te sporen en dieren in beslag te nemen. Verder moet de aandacht voor mogelijke dierenmishandeling en de relatie met huiselijk geweld worden vergroot.

Er komt een landelijk registratiesysteem van dierenmishandeling en –verwaarlozing, die kan worden geraadpleegd door alle opsporingsambtenaren; het Openbaar Ministerie faciliteert inbeslagname van dieren bij dierenmishandeling en –verwaarlozing en stelt voldoende financiële middelen hiervoor beschikbaar; de overheid draagt zorg voor een continu goed kennisniveau van opsporingsambtenaren, Openbaar Ministerie en rechters op het gebied van dierenwelzijnswetgeving.

Maatregelen

- 6.25 Nederland krijgt een regionale dierenpolitie die belast wordt met de opsporing van dierenmishandeling. Mishandeling en verwijtbare verwaarlozing worden zwaarder bestraft.
- 6.26 Er komt meer prioriteit bij het OM voor het vervolgen van dierenmishandeling en verwaarlozing.

- 6.27 Een levenslang houdverbod wordt als zelfstandige straf of maatregel ingevoerd in het Wetboek van Strafrecht.
- 6.28 Bij de opsporingsdiensten komt meer aandacht voor het herkennen van signalen van dierenmishandeling en de relatie met huiselijk geweld.
- 6.29 Het afsteken van vuurwerk tijdens de jaarwisseling door particulieren wordt verboden. Door de gemeente georganiseerd vuurwerk blijft wel toegestaan.

7 Dierproeven en biotechnologie

Dierproeven worden om verschillende redenen uitgevoerd; om informatie te krijgen over een ziekte, een medicijn, een vaccin of een chemische stof. De wetenschap maakt gebruik van de vele overeenkomsten tussen dieren en mensen. Meestal is het uiteindelijke doel van de dierproeven namelijk om iets over de mens te weten te komen. Hoewel de bescherming van de volksgezondheid het belangrijkste doel is van veel medisch-biologisch onderzoek, staat niet de menselijke biologie centraal, maar die van dieren. Het gevolg is dat we van veel stoffen wel precies weten wat de effecten van die stoffen zijn op bijvoorbeeld ratten, maar dat we van de gevolgen voor de mens niet meer dan een indicatie kunnen geven. De gegevens uit het proefdierenonderzoek moeten worden 'vertaald' naar de mens. Om problemen te voorkomen moeten daarbij flinke veiligheidsmarges worden gehanteerd. Het proefdier wordt gebruikt als een modelsysteem.

Of dierproeven noodzakelijk zijn om die kennis te vergaren, is uiterst discutabel. Een dierproef is slechts een middel om kennis te vergaren. Er zijn meer middelen of modelsystemen om onze kennis te vergroten over ziekte en gezondheid. Veel beter is het om direct de menselijke biologie als uitgangspunt te nemen. De laatste jaren wordt steeds duidelijker dat dit ook goed kan. Het is onterecht en uit de tijd dat proefdierenonderzoek als onaantastbare standaard wordt beschouwd in de onderzoekswereld.

Tegen dierproeven bestaat veel maatschappelijke weerstand. Veel mensen realiseren zich dat dieren ook overeenkomsten met mensen kennen als het gaat om het ervaren van pijn, angst en stress.

De Partij voor de Dieren wil een einde aan alle dierproeven. Ze wil dit doel bereiken door een systematische beperking van dierproeven in combinatie met een krachtige ontwikkeling van proefdiervrije technieken. De beëindiging van alle dierproeven zal in fasen moeten worden gerealiseerd. De Partij voor de Dieren ziet het als haar missie om dit proces sterk te versnellen.

7.1 Vermindering aantal proefdieren.

Ethische wetenschap experimenteert niet op levende dieren. Proefdiervrije technieken worden de norm en er komt een einde aan de dierproef als de 'gouden standaard' in de testmethoden.

Jaarlijks worden in Nederlandse laboratoria ongeveer 600.000 gewervelde dieren gebruikt voor experimenten. De totale hoeveelheid dieren die wordt ingezet ten behoeve van dierproeven is nog veel groter. Dieren die worden aangehouden voor fok of toekomstige experimenten slijten hun leven in een laboratorium, maar worden niet meegeteld als proefdier. Daarnaast zijn er elk jaar honderdduizenden dieren die geboren worden in een proefdierlaboratorium, maar die als overtollige 'voorraad' sterven of worden doodgemaakt zonder in een dierproef te zijn gebruikt. Elk jaar worden er zo in de gezamenlijke laboratoria meer dan een miljoen dieren gefokt en gedood. Daarbij vallen de ongewervelde dieren, zoals octopussen, buiten de registratie van het aantal proefdieren en worden dus niet meegeteld.

De Partij voor de Dieren wil een einde aan alle dierproeven, maar realiseert zich dat dit in fasen moet worden doorgevoerd. Om dat proces te versnellen is het van belang om flink te investeren in alternatieven voor proefdierenonderzoek. Er moeten veel meer initiatieven kunnen worden ontplooid om zulke alternatieven te ontwikkelen en te per-

fectioneren. Mede dankzij de inzet van de Partij voor de Dieren is het budget voor alternatieven voor dierproeven in Nederland inmiddels verdubbeld. Dat is niet alleen goed nieuws voor de dieren, maar ook voor de volksgezondheid en onze (kennis)economie. Er zou echter nog veel meer onderzoek kunnen worden gedaan: op dit moment blijft het grootste deel van het onderzoekspotentieel onbenut. Van belang is ook dat ontwikkelde alternatieven daadwerkelijk kunnen worden toegepast. De goedkeuring (validatie) van een alternatief voor een dierproef neemt vaak jaren in beslag. De Partij voor de Dieren vindt dat dit proces sterk moet worden versneld.

Openbaarheid over dierproeven is noodzakelijk om het doel van dierproeven kritisch te kunnen beoordelen, en zolang er dierproeven worden verricht moet het welzijn van de dieren voorop staan.

De Nederlandse wetgeving die proefdieren zou moeten beschermen is ruim dertig jaar oud en toe aan een ingrijpende herziening. De Wet op de dierproeven (Wod) stamt uit 1977 en stelt een aantal voorschriften ten aanzien van proefdieronderzoek. Evaluaties wijzen uit dat de bijdrage van deze wet aan de bescherming van proefdieren verre van optimaal is. Zo stelt de wet dat Dierexperimentencommissies (DEC's), die vergunningaanvragen voor proefdieronderzoek beoordelen, de intrinsieke waarde van het dier als een zelfstandig afwegingscriterium moeten meewegen in een ethische toets. In de praktijk blijkt echter vooral te worden getoetst op de proefdierkundige opzet van de onderzoeksaanvragen en het veronderstelde belang of nut voor de wetenschap en de maatschappij. De belangen van het dier staan niet centraal en tellen nauwelijks mee.

Informatie over individuele dierproeven is niet openbaar. De precieze doelen en opzet van de onderzoeksaanvragen van de verschillende dierexperimentele onderzoeken worden niet bekend gemaakt. De ethische afweging gebeurt achter de gesloten deuren van de Dierexperimentencommissies en gegevens over proefdieronderzoek worden niet gepubliceerd. Per kalenderjaar rapporteert de Voedsel en Waren Autoriteit in grote lijnen over het totaal aantal proefdieren en de gebruikte diersoorten, het aantal experimenten per instelling en de categorieën waarbinnen de onderzoeken vallen. Informatie over individuele dierproeven wordt nooit gegeven.

Die verborgenheid verhindert een open maatschappelijk debat over de vraag of dierproeven noodzakelijk zijn of niet. Burgers of maatschappelijke organisaties kunnen zich hierdoor geen duidelijk beeld vormen van (het belang van) dierproeven. Er bestaan - ten onrechte - geen mogelijkheden voor het indienen van bezwaren door burgers of maatschappelijke organisaties.

De Partij voor de Dieren vindt dat er stevig moet worden ingezet op een sterke vermindering van het aantal dierproeven. Dat kan onder meer door het delen van kennis en door de ontwikkeling en toepassing van alternatieve methoden te bevorderen. Ook de doelen waarvoor proefdieronderzoek is toegestaan, moeten kritisch worden bekeken.

Maatregelen

- 7.1 De overheid stelt zichzelf tot doel het aantal dierproeven jaarlijks met minimaal 10% terug te brengen.
- 7.2 Wetenschappelijk onderzoek dat door de overheid wordt gesubsidieerd wordt vooraf getoetst op het gebruik van proefdieren.
- 7.3 Er komt structurele overheidsfinanciering voor de ontwikkeling, validatie en implementatie van alternatieven voor proefdieronderzoek. Het budget sluit aan bij de onderzoekspotentie en bedraagt minimaal 10 miljoen euro per jaar.
- 7.4 Er wordt een proefdierheffing ingevoerd: voor ieder proefdier dat met het oog op experimenten wordt ingezet of aangehouden, stort de betreffende onderzoeksinstelling een bedrag van 1000 euro.

- stelling 10 euro in de ontwikkelingskas voor alternatieven.
- 7.5 Bij investeringen in de Life Sciences wordt steeds een deel van het budget geormerkt voor het versterken van de kennisinfrastructuur op het gebied van alternatieven voor dierproeven.
 - 7.6 Nederland maakt zich sterk voor versnelde acceptatie van proefdiervrije technieken in Europese regelgeving. De testprotocollen waarin dierproeven verplicht zijn gesteld, worden geëvalueerd en aangepast.
 - 7.7 De doelen waarvoor proefdieronderzoek is toegestaan, worden aangescherpt.
 - 7.8 Besluitvorming over de (ethische) toelaatbaarheid van dierproeven wordt openbaar en controleerbaar met mogelijkheden tot inspraak, bezwaar en beroep voor burgers en maatschappelijke organisaties.
 - 7.9 Er komt onafhankelijk onderzoek naar de wetenschappelijke waarde van dierproeven.
 - 7.10 Er wordt een openbaar toegankelijke database ingericht, waarin alle gegevens uit dierexperimentele onderzoeken worden opgeslagen, inclusief mislukte experimenten, om zodoende onnodige dierproeven en fok van proefdieren te voorkomen.
 - 7.11 Er komt een complete registratie van proefdieren in Nederland, inclusief de fokdieren en dieren die wel in laboratoria gehouden worden, maar niet zijn ingezet bij een dierproef.
 - 7.12 Er komt een verbod op dierproeven voor de ontwikkeling van levensmiddelen.
 - 7.13 Het testen op dieren van nieuwe medicijnen die nauwelijks afwijken van bestaande medicijnen (zogenaamde 'me-too' medicijnen) wordt verboden.
 - 7.14 Onderzoek met primaten wordt verboden. Het Biomedical Primate Research Center (BPRC) in Rijswijk wordt zo spoedig mogelijk gesloten, evenals apenimporteur Hartelust in Tilburg. De apen die in deze primatencentra verblijven worden ondergebracht in een deugdelijke opvanginstelling.
 - 7.15 Nederland zet zich in voor een forse aanscherping van de Europese Dierproevenrichtlijn. De reductie van het aantal dierproeven en de bescherming van proefdieren staat daarbij centraal.
 - 7.16 Bij het collecteren voor goede doelen, waaronder medische fondsen, moet het expliciet worden vermeld als de fondsen deels worden gebruikt voor dierexperimenteel onderzoek.

7.2 Welzijn van proefdieren

Het welzijn van proefdieren kan en moet aanzienlijk worden verbeterd.

Zolang er dierproeven worden verricht, dient het welzijn van de proefdieren voorop te staan. Dat betekent dat de dieren op een voor hen zo natuurlijk mogelijke wijze worden gehuisvest, dat er onafhankelijke controle op hun welzijn plaatsvindt en dat ingrepen die onnodig lijden veroorzaken - dit ter beoordeling van een onafhankelijke ethische commissie - verboden worden.

Maatregelen

- 7.17 De minimale huisvestingseisen voor proefdieren komen tegemoet aan de behoeften van de betreffende diersoort. Daarbij wordt rekening gehouden met de natuurlijke sociale structuren van de dieren.
- 7.18 Het welzijn van proefdieren wordt tijdens het experiment dagelijks gecontroleerd door een onafhankelijke dierenarts.
- 7.19 Overtredingen en nalatigheid van de onderzoekers worden bestraft met bestuurlijke boetes, geldboetes, het intrekken van de vergunning of, in het uiterste geval, gevangenisstraf.
- 7.20 Het afknippen van een teen of een stuk staart van een (pasgeboren) knaagdier

wordt niet langer toegestaan als identificatiemiddel. Het Ingerepenbesluit wordt hiertoe direct aangepast. Alternatieve, diervriendelijke vormen van identificatie worden onderzocht en toegepast.

- 7.21 Ongewervelde soorten worden onder de Wet op de dierproeven gebracht. Er komt onderzoek naar pijn- en stressbeleving van ongewervelde dieren.
- 7.22 Proefdieren die na afloop van de experimenten niet meer gebruikt worden, worden – indien hun lichamelijke en geestelijke conditie dat toelaat – op kosten van de dierproefgebruikers via gespecialiseerde opvangcentra bij nieuwe eigenaren herplaatst.

7.3 Biotechnologie bij dieren

Het genetisch veranderen van dieren druist in tegen het respect voor de lichamelijke integriteit van het dier en is ethisch ontoelaatbaar.

Een aparte categorie dierexperimenten wordt gevormd door de biotechnologie. Door middel van genetische manipulatie worden (veelal menselijke) afwijkingen in dieren gecreëerd, zoals vetzucht in muizen. Genetische aanpassing van varkens zodat hun organen mogelijk bruikbaar zijn voor de mens (xenotransplantatie) is een andere toepassing van genetische manipulatie.

In Nederland worden ieder jaar bijna honderdduizend dieren, vooral muizen en ratten, gebruikt in biotechnologische experimenten. Genetische manipulatie is een verspillende techniek; er zijn gemiddeld 150 dieren nodig om één transgene lijn te maken.

Voor de moederdieren hebben vaak ernstig te lijden van de handelingen die worden uitgevoerd om transgene dieren te maken, maar ook de nakomelingen kunnen veel pijn en stress ervaren door de genetische afwijking waarmee ze ter wereld komen. Deze dieren hebben dus al te lijden voordat ze aan daadwerkelijke experimenten worden onderworpen. Verreweg de meeste dieren die als gevolg van genetische manipulatie in een laboratorium worden geboren, zijn echter 'niet bruikbaar' voor experimenten en worden afgemaakt.

Genetische manipulatie heeft geleid tot een stijging van het totale aantal dierproeven. De grote aantallen dieren die worden gebruikt in genetische experimenten hebben een jarenlange dalende trend in het proefdiergebruik afgeremd. Dat is een zorgelijke ontwikkeling.

De Partij voor de Dieren vindt dat het genetisch veranderen van dieren niet te verenigen is met de lichamelijke integriteit van het dier en wijst dit daarom principieel af. Zolang er geen verbod op het verrichten van deze experimenten is gerealiseerd, dient het wettelijk verankerde 'Nee, tenzij'-principe strikt te worden gehandhaafd.

Maatregelen

- 7.23 Er komt een verbod op genetische manipulatie en klonen van dieren.
- 7.24 Er komt een verbod op het octrooien van leven.
- 7.25 Import van genetisch gemanipuleerde dieren en/of de producten die afkomstig zijn van deze dieren (zoals melk en vlees) mag niet worden toegestaan.
- 7.26 Xenotransplantatie wordt verboden, evenals het kruisen van menselijke en dierlijke cellen voor de productie van hybride embryo's.
- 7.27 Zolang biotechnologie bij dieren nog niet verboden is, wordt de vergunningverleningsprocedure weer openbaar. Er komen ethische criteria voor deze procedure

waarin de belangen van het dier nadrukkelijker worden meegewogen. Het belang van het onderzoek wordt steeds in een brede maatschappelijke context beoordeeld.

- 7.28 Alle gegevens die voortkomen uit biotechnologische onderzoeken bij dieren worden openbaar gemaakt. Resultaten van onderzoek worden meegenomen in de bespreking van de vervolgaanvraag van voorstellen, die voortbouwen op eerder biotechnologisch onderzoek. Indien de resultaten geen belangrijke informatie opleveren, wordt de vervolgaanvraag afgewezen.
- 7.29 Er komt een centrale databank, waarin alle beschikbare kennis over de gevolgen van genetische manipulatie bij dieren verzameld wordt. Deze data worden gebruikt bij het besluitvormingsproces rond nieuwe vergunningverleningen.

8 Dieren voor vermaak en mode

In Nederland zijn extreem wrede spelletjes met dieren, zoals katknuppelen en paling-trekken, gelukkig niet meer toegestaan. Maar dieren worden nog steeds op vele manieren gebruikt om mensen te vermaken. Daarbij zijn de dieren vaak de dupe. Dit is overduidelijk het geval als dieren worden gedood of verwond, zoals bij de jacht en het hengelen. Bij andere vormen van vermaak met dieren, bijvoorbeeld in circussen of dierentuinen, wordt dieren angst en stress berokkend, of is er sprake van ontoereikende huisvesting en de inperking van de bewegingsvrijheid. Ook worden in Nederland dieren gefokt om hun vacht te verwerken tot modeproduct en kennen we culturele tradities waarvan dieren de dupe worden.

De Partij voor de Dieren vindt dat dieren met respect en zorgvuldigheid behandeld moeten worden en is er daarom sterk tegen om dieren ten koste van hun vrijheid en welzijn te gebruiken om mensen te vermaken.

8.1 Dierentuinen en dolfinaria

Dierentuinen en dolfinaria zijn toe aan een nieuwe doelstelling. In plaats van het vermaak van mensen staat voortaan de (tijdelijke) opvang van in het wild levende dieren centraal.

Dierentuinen en dolfinaria beroven dieren van hun vrijheid met als enige doel ze aan mensen te tonen. De leefruimte is te klein voor natuurlijk gedrag. Apathisch en stereotiep gedrag, stress, abnormaal moederzorggedrag voor de pasgeborenen en een verlaagde weerstand komen veelvuldig voor.

Veelgehoord is het argument dat dierentuinen en dolfinaria een educatieve waarde zouden hebben. Wat de Partij voor de Dieren betreft is dit onterecht. Dierentuinen en dolfinaria laten de bezoekers niet zien hoe de dieren in hun natuurlijke omgeving leven. Ze suggereren bovendien dat het moreel gerechtvaardigd is om dieren van hun vrijheid te beroven om ze aan mensen te tonen. Alleen indien dieren zich niet in hun oorspronkelijke leefgebied kunnen handhaven of daarin niet teruggezet kunnen worden, kan de dierentuin een aanvaardbare, bij voorkeur tijdelijke vorm van huisvesting zijn. Haar oude doelstelling is dan veranderd in die van opvangcentrum voor in het wild levende, al dan niet bedreigde dieren en diersoorten. De huisvesting van de dieren dient er in deze gevallen op gericht te zijn de natuurlijke leefomstandigheden zoveel mogelijk te benaderen. Het welzijn van het dier is daarbij belangrijker dan de wens van het publiek om het dier van alle kanten en op ieder moment van de dag te kunnen bekijken.

De Partij voor de Dieren vindt het fokken met dieren in een dierentuin ethisch ontoelaatbaar, omdat de nieuwe dieren op onnatuurlijke wijze worden grootgebracht en hun leven moeten doorbrengen in gevangenschap. Dierentuinen bieden evenmin een geschikte omgeving voor het opgroeien van in gevangenschap geboren dieren van bedreigde diersoorten, met het oog op herintroductie in de natuur. Dat is gedoemd te mislukken ten koste van het dier. Eventuele fokprogramma's zouden daarom, na zorgvuldige overweging, uitsluitend kunnen plaatsvinden in daarop toegespitste opvangcentra.

Maatregelen

- 8.1 De primaire functie van dierentuinen wordt de opvang van in het wild levende dieren die (nog) niet direct kunnen worden teruggezet in de natuur.
- 8.2 Dolfinaria worden omgevormd tot opvangcentra voor zeedieren in nood, gericht

- op het terugzetten van deze dieren in zee.
- 8.3 Voor de huisvesting van dieren in een dierentuin worden de natuurlijke leefomstandigheden zo dicht mogelijk benaderd. Het welzijn van de dieren is daarbij belangrijker dan de zichtbaarheid van de dieren voor het bezoekende publiek.
- 8.4 Het fokken met dieren in dierentuinen en dolfinaria wordt verboden.

8.2 Kinderboerderijen

Kinderboerderijen zorgen dat hun dieren conform soorteigen gedrag worden gehuisvest en verzorgd.

Kinderboerderijen hebben een educatieve functie doordat kinderen er kunnen leren hoe ze met dieren moeten omgaan. Maar het welzijn van de gehouden dieren is er vaak beneden de maat. De huisvesting is meestal te klein en komt onvoldoende tegemoet aan het natuurlijke gedrag van de dieren. Ook wordt er vaak met de dieren gefokt om in het voorjaar jonge dieren te hebben. Dat lijkt leuk voor het publiek, maar de overtollige dieren moeten aan het eind van de zomer weg van de kinderboerderij en komen dan in de handel terecht.

De Partij voor de Dieren wil dat kinderboerderijen hun dieren goed, conform soorteigen gedrag huisvesten en verzorgen, waarbij sociale dieren in groepen worden gehouden. Er moet voor elke gehouden diersoort worden gestreefd naar de optimale huisvesting. Daarbij is het van belang dat er op kinder- en stadsboerderijen alleen diersoorten worden gehouden die daar naar hun aard geschikt voor zijn. Exotische dieren als wallaby's en lama's horen niet thuis in een kinderboerderij.

Maatregelen

- 8.5 Het fokken van dieren op kinderboerderijen moet drastisch worden beperkt, en worden afgestemd op de huisvestingscapaciteit van de kinderboerderij, waarbij dieren ook oud kunnen worden. Nieuwe aanwas kan komen door overtollige dieren van andere kinderboerderijen en van dierenopvangcentra over te nemen.
- 8.6 Er komt een einde aan de vrijstelling om uitheemse diersoorten te houden op kinderboerderijen.

8.3 Circussen

Dieren horen niet thuis in een circus.

In een aantal circussen worden nog steeds (wilde) dieren gebruikt om kunstjes uit te laten voeren. De trainingsmethoden, de huisvesting en het constante reizen van plaats naar plaats maken dat deze dieren een miserabel leven leiden in gevangenschap. Diverse landen, waaronder België, Engeland, Oostenrijk, Griekenland, Zweden, en Finland, hebben al nationale of gemeentelijke verboden ingesteld op het gebruik van bepaalde diersoorten in circussen. In Nederland pleit een aantal gemeenten voor de mogelijkheid om circussen met dieren te kunnen weren van hun grondgebied.

De Partij voor de Dieren vindt het vermaken van mensen geen rechtvaardiging voor het opsluiten van dieren en ze te trainen om diverse vormen van onnatuurlijk gedrag te vertonen. Het laten uitvoeren van kunstjes door dieren getuigt niet van respect. Hun levenslange opsluiting in kooien is onacceptabel.

Maatregelen

8.7 Het gebruik van dieren in circussen wordt verboden.

8.4 Sport met dieren

Natuurlijk gedrag en welzijn vormen randvoorwaarden voor ieder diegebruik. Gokwedstrijden met dieren druisen in tegen het welzijn van het dier en worden daarom verboden.

Een aantal vrijetijdsbestedingen waarin dieren een belangrijke rol spelen wordt aangeduid als "sport", zoals hengelsport, paardensport, hondensport en duivensport. Sport met dieren is een probleem als de dieren hierbij in hun gezondheid en welzijn worden aangetast. Dit gebeurt bijvoorbeeld door dieronvriendelijke trainingsmethoden, door overbelasting van het dier en door het doden van dieren die bij het teruglopen van hun prestaties worden afgedankt. Het steeds verder opvoeren van de prestaties van dieren, ten koste van hun welzijn, wordt verergerd door het gokken op wedstrijden met dieren.

De Partij voor de Dieren wil strenge regelgeving om het welzijn van dieren die in sport en recreatie worden gebruikt te waarborgen.

Hengelen

De aantasting van het dierenwelzijn geldt in hoge mate voor hengelen. Hengelen is geen sport. Het is net als jagen een vorm van tijdsverdrijf ten koste van dieren. Voor de vis beginnen de angst, stress en pijn zodra hij aan de haak geslagen is. De gevangen vis probeert uit alle macht van de haak los te komen. Beschadigingen en verwondingen zijn steevast het gevolg. De Partij voor de Dieren wil dat hengelen wordt verboden. Mocht een hengelverbod (voorlopig) niet haalbaar zijn, dan moet hengelen sterk worden ontmoedigd en moet het gebruik van de zeer dieronvriendelijke weerhaken en leefnetten worden verboden. Ook viswedstrijden moeten worden verboden.

Duivensport

Bij duivensport is het geen uitzondering dat veel duiven rond of tijdens een wedstrijd sterven als gevolg van uitputting. Vooral de éénhoksrace, waarin duizenden duiven verzameld worden die na een trainingsperiode van enkele weken of maanden worden losgelaten voor een race van 400 tot 600 kilometer, is berucht. Ook de lange vluchten waarvoor duiven per vrachtwagen naar een plek in Europa worden vervoerd om van daaruit tot wel 1200 kilometer terug naar huis te moeten vliegen, geven veel problemen. Veel dieren raken daarbij verzwakt en gedesoriënteerd. De verdwaalde duiven belanden in steden of in opvangcentra, waar men zich geconfronteerd ziet met de problemen rond de opvang en verzorging van deze dieren en hun nakomelingen.

De Partij voor de Dieren wil dat er een einde komt aan de extreme praktijken van de duivensport en wil een verbod op de wedvluchten.

Paardrijden en paardensport

Hoewel de meeste ruiters het beste voor hebben met hun dier, gaat het met veel van de paarden en pony's in ons land niet goed. Dat begint al met de huisvesting. Paarden zijn echte kuddedieren met een sterke behoefte aan contact met soortgenoten en veel bewegingsvrijheid. Een paard brengt van nature meer dan de helft van de dag door met eten en de daarbij behorende beweging. De manier waarop veel paarden en pony's worden gehouden in Nederland is het tegenovergestelde daarvan. De dieren staan het grootste deel van de tijd alleen in een kleine box. Als ze geluk hebben, zien ze aan de andere kant van de tralies een soortgenootje, maar normaal contact met een ander paard is niet mogelijk. Die eenzame opsluiting is een straf voor sociale dieren.

Ook het trainen en berijden van paarden is niet probleemloos. Wanneer het natuurlijke bewegingspatroon van het paard als uitgangspunt wordt gehanteerd, kan paardrijden plezierig en verantwoord zijn voor mens en dier. Veel paarden worden echter te jong ingezet en te slecht getraind, waardoor ze hun leven lang verkeerd lopen met pijnlijke en chronische blessures tot gevolg. Voor hun tiende levensjaar zijn deze dieren volledig doorgesleten waarna ze als dank voor bewezen diensten op transport worden gezet naar slachterijen in Italië om als paardenrookvlees te eindigen.

In de sport staat het welzijn van het paard op gespannen voet met ambities en competitie. Bij military, een raceparcours met vaste hindernissen, lopen paarden vaak ernstige blessures op en moeten ze in sommige gevallen zelfs worden afgemaakt. Voor dressuur worden paarden met behulp van pijnlijke methodes vaak in houdingen gedwongen die ze van nature nooit zouden aannemen. Uit angst voor blessures laten de meeste eigenaren hun sportpaarden nooit in de wei.

De Partij voor de Dieren wil dat er wettelijke normen komen voor het huisvesten, trainen en het berijden van paarden en pony's. Voorwaarden voor het welzijn van deze sociale dieren zijn bijvoorbeeld de mogelijkheid om contact te maken met een soortgenoot en dagelijkse weidegang. Verder moeten er regels komen om het welzijn van paarden en pony's in training en bij berijden te waarborgen, zoals een minimumleeftijd waarop het dier belast mag worden en een verbod op schadelijke trainingsmiddelen.

Maatregelen

- 8.8 Er komt een verbod op het gokken op wedstrijden met dieren.
- 8.9 Hengelen wordt verboden of anderszins ontmoedigd door middel van voorlichting en beperkende maatregelen, waaronder een verbod op het gebruik van meerdere hengels, weerhaken, de drietandhaak (dreg) en leefnetten.
- 8.10 Viswedstrijden worden verboden.
- 8.11 Er komt een verbod op meerdaagse vluchten en éénhoksraces met duiven.
- 8.12 Er komt speciale regelgeving voor het welzijn van paarden en pony's in de vorm van een Paardenbesluit. Daarin worden onder meer minimumeisen opgenomen voor huisvesting, sociaal contact, bewegingsvrijheid en de leeftijd waarop een dier belast mag worden met training. Schadelijke trainingsmethoden worden verboden.
- 8.13 Er komt een verbod op paardenmarkten.
- 8.14 Het verbod op couperen van paardenstaarten wordt strikt gehandhaafd.
- 8.15 Er komt een sluitend identificatie- en registratiesysteem voor paarden en pony's.
- 8.16. Er komt regelgeving voor gaststalling, watervoorziening en voeding voor paarden die langer dan 4 uur per dag op wedstrijd gaan.
- 8.17 Gezien de enorme toename van de paardensport in Nederland en een gebrek aan kennis zorgt de overheid voor adequate voorlichting over het diervriendelijk houden en berijden van paarden.

8.5 Bontproductie

Bont is een overbodig luxeproduct. In Nederland is de overgrote meerderheid van de bevolking al sinds decennia tegen het gebruik van bont. De import van honden-, katten- en zeehondenbont is al verboden, net zoals het fokken van chinchilla's en vossen ten behoeve van bont. Maar nertsen worden in Nederland nog massaal voor bont gehouden: bijna 800.000 moederdieren en jaarlijks meer dan 4 miljoen jonge dieren die van hun vel worden gestript. Met het welzijn van deze nertsen is het slecht gesteld. Nertsen zijn niet-gedomesticeerde dieren die niet gewend zijn aan mensen en in de natuur een groot territorium hebben om te jagen. In de kleine kooien vertonen ze door verveling en

stress zelfbeschadigend en stereotype gedrag.

Ook de wijze waarop dons gewonnen wordt is in veel gevallen pure dierenmishandeling. Levende ganzen worden klem gezet om de donsveertjes uit de huid te trekken.

De Partij voor de Dieren wil een totaalverbod op de productie van bont en een verbod op dons afkomstig van levend geplukte dieren en wil dat bij producten duidelijk is of er gebruik gemaakt is van dierlijke producten zodat de consument weet wat hij koopt.

Maatregelen

- 8.18 In navolging van verboden in Engeland, Noord-Ierland, Oostenrijk, deelstaten van Duitsland en Schotland komt er een Nederlands verbod op het fokken van nertsen en andere dieren voor hun vacht.
- 8.19 De Nederlandse overheid zet zich in voor een Europees verbod op het fokken van dieren voor hun vacht.
- 8.20 Kleding en andere producten die zijn vervaardigd met behulp van dierlijke producten zoals bont, dons en konijnenhaar worden duidelijk zichtbaar geëtiketteerd.

8.6 Dieren in evenementen, tradities, kunst en media

Dieren worden vaak gebruikt voor evenementen, tradities, kunstuitingen en mediaoptredens, zoals reclamespots, televisieprogramma's, levende kerststallen en volksspelletjes. Het welzijn van de dieren die gebruikt worden in media, kunst en (traditioneel) volksvermaak is vaak niet gegarandeerd. Wilde dieren als olifanten en tijgers hebben bijvoorbeeld ernstig te lijden van een leven in gevangenschap en zouden dus niet ingezet moeten worden voor televisieshows en optredens van artiesten. Voor de meeste dieren levert het verblijf en optreden in een televisiestudio veel stress op.

In verschillende plaatsen wordt voor het jaarlijkse dorpsfeest een wedstrijd 'swientje tikken' georganiseerd, waarbij geblinddoekte deelnemers in een afgesloten ruimte een varken moeten zien aan te raken. Bij het Limburgse evenement ganstrekken in Grevenbicht wordt in wedstrijdverband de kop van een speciaal daarvoor gedode gans afgerukt door ruiters. Dergelijke traditionele volksspelletjes getuigen van een respectloze kijk op dieren en horen niet thuis in deze tijd.

Voor sommige tradities worden zelfs internationale verdragen omzeild, zoals het rapen van kievitseieren. De Partij voor de Dieren vindt het onbestaanbaar dat de eieren van een beschermde diersoort onder het mom van traditie mogen worden weggenomen uit de nesten.

Verder vindt de Partij voor de Dieren dat er welzijnseisen gesteld moeten worden aan het gebruik van dieren voor evenementen. De handelingen mogen niet strijdig zijn met de aard en natuurlijk gedrag van de dieren en mogen hun welzijn en gezondheid niet schaden of angst en stress veroorzaken.

Maatregelen

- 8.21 Het verhuren van dieren wordt verboden, als dat het dierenwelzijn benadeelt.
- 8.22 Er komt een einde aan dieronvriendelijke tradities als kerststallen met levende dieren en dieronvriendelijke volksspelletjes als swientje tikken en ganstrekken.
- 8.23 Het rapen van kievitseieren wordt, net als in de rest van Europa, verboden.
- 8.24 Er komen gedragscodes voor het gebruik van dieren in kunstuitingen en media, evenals voor het ter vermaak vertonen van realiteitsgetrouwe beelden waarin dieren het slachtoffer worden van mishandeling en vernedering. Er gaat van zulke beelden een slechte signaalfunctie uit.

9 Een meerderheid voor mededogen

De Partij voor de Dieren gaat er in het algemeen vanuit dat mensen 'zich jegens elkan- der in een geest van broederschap [behoren te] gedragen' (Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, artikel 1). Niet het recht van de sterkste behoort centraal te staan, maar het belang van de zwakke dient serieus te worden gewogen bij elk besluit. De beperkte blik van veel politieke partijen die zich geheel richten op het korte-termijn belang van de westerse mens en zijn geld, dient doorbroken te worden met een pla- neetbrede visie waarin mededogen, duurzaamheid, persoonlijke vrijheid en persoon- lijke verantwoordelijkheid de leidende thema's zijn. De Partij voor de Dieren werkt aan een samenleving waarin een respectvolle en harmonieuze omgang tussen alle levende wezens centraal staat, en voelt zich daarbij geïnspireerd door mensen als Albert Ein- stein, Mahatma Gandhi en Albert Schweitzer.

De Partij voor de Dieren is een seculiere partij die niet te definiëren valt in de achterhaal- de termen 'links' of 'rechts', maar een overstijgend belang vertegenwoordigt. Daardoor kan ze in veel gevallen waarin een patstelling dreigt tussen politieke machtsblokken, het beslissende gewicht in de schaal leggen. Dat gebeurt regelmatig in Eerste en Tweede Kamer en zal ook in coalitievorming een reële mogelijkheid vormen, waarmee een stem op de Partij voor de Dieren een grote kans biedt om mededogen en duurzaamheid hoog op de politieke agenda te krijgen. Daarnaast staan persoonlijke vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid centraal in het afwegingskader van de Partij voor de Dieren. Naast de initiërende rol die de Partij voor de Dieren inneemt op het gebied van dieren, natuur en milieu, heeft zij een visie op andere beleidsterreinen die gestoeld is op duurzaam- heid en leefbaarheid voor mens en dier.

9.1 Overheid

De overheid ontwerpt en controleert wetgeving en moet zelf het goede voorbeeld geven bij de naleving daarvan. Daarnaast is zij beheerder van maatschappelijke voorzieningen die essentieel zijn voor een goed functionerende samenleving, waarin verdergaande privatisering van collectieve voorzieningen wordt tegengegaan. Er dient een nadruk- kelijke scheiding van kerk en staat te zijn, levensbeschouwelijke overtuigingen in bij- voorbeeld moreel ethische kwesties behoren niet van overheidswege aan anderen te worden opgelegd.

Standpunten

- Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) moet worden opge- heven.
- Er komt een ministerie voor duurzame ontwikkeling, ruimte, energie en dierenwelzijn. Hiervoor kunnen onderwerpen als milieu, natuur, water en maatschappelijk gewenste waarden als dierenwelzijn gebundeld worden binnen het huidige ministerie van VROM. De minister van dit ministerie krijgt de bevoegdheid om het beleid van de andere ministers te toetsen op duurzaamheid.
- De overheid stelt zich terughoudend op in moreel ethische kwesties die de persoon- lijke levenssfeer van burgers raken. Binnen een via breed maatschappelijk debat vast- gesteld kader biedt de overheid maximale ruimte aan het maken van eigen keuzes.
- Het aantal rijksambtenaren wordt via natuurlijk verloop met 20% verminderd.
- Het budget voor het inhuren van externe adviseurs door de overheid wordt met 20% beperkt. Dit levert een besparing van ca. € 500 mln.
- De duur van het wachtgeld voor politieke ambtsdragers wordt gehalveerd.

9.2 Werk en inkomen

In een goed georganiseerde samenleving moeten de talenten van alle mensen tot hun recht kunnen komen. Het is niet te verantwoorden dat een samenleving veel onvervulde en onvervulbare taken kent, en tegelijk een groot aantal werklozen. De overheid zal een sterkere aansturende rol moeten vervullen in dit allocatievraagstuk dan nu het geval is.

Nu krijgen mensen vanaf hun 65ste AOW. De Partij voor de Dieren kan instemmen met een zeer geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd tot 67 jaar. Falend overheidsbeleid, zoals het verzuimen van het vullen van het aangekondigde spaarfonds AOW in de jaren '90, mag echter niet neergelegd worden bij de oudere werknemers, daarom is een ruime overgangstermijn noodzakelijk.

Standpunten

- Voor mensen die nu 55 jaar of ouder zijn blijft de AOW-leeftijd 65 jaar. Daarna stijgt de AOW-leeftijd jaarlijks met 1 maand. Op die manier gaat de AOW-leeftijd omhoog naar 67 jaar in 2044. Dit levert op termijn een structurele jaarlijkse besparing van € 3,5 mld.
- Mensen die langdurig werkloos zijn moeten financieel gestimuleerd worden om maatschappelijke taken te vervullen. Het gevoel voor arbeidsparticipatie wordt hierdoor in stand gehouden en bevorderd.
- Het oprichten van een eigen bedrijf dient gestimuleerd te worden door een vrijstelling van de winstbelasting in de startfase van de onderneming indien voldaan wordt aan de door de overheid op te stellen criteria op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- De duur van de werkloosheidsuitkering kan worden ingekort tot maximaal 12 maanden. De uitkering wordt in de eerste maanden hoger dan nu het geval is. Op deze manier kan € 0,9 mld. worden bespaard op de WW-uitkeringen.
- Het overstappen van een uitkeringssituatie naar een betaalde baan moet beter gestimuleerd worden, bijvoorbeeld door loonsuppletie en het faciliteren van stageplaatsen.
- Kinderbijslag behoort inkomensafhankelijk te zijn. Hiermee kan € 250 mln. worden bespaard.
- De voorwaarden voor het van de belasting aftrekken van giften worden verruimd.
- Het zou kleine ondernemers makkelijker gemaakt moeten worden om uitvallers uit het arbeidsproces te re-integreren. Kleine ondernemers mogen niet langer de dupe worden van situaties van heruitval.

9.3 Onderwijs

Scholing en onderwijs vormen de economische en intellectuele basis van onze samenleving. Beide moeten in hoge mate toegankelijk zijn. De huidige problemen in het onderwijs zijn het resultaat van opeenvolgende vernieuwingen. Grootschaligheid en 'competentiegericht leren' maken het onderwijs onpersoonlijk en ongestructureerd. Scholing dient gebaseerd te zijn op aanleg, belangstelling en talenten van het kind. Het kind behoort centraal te staan in het aangeboden lespakket. De Partij voor de Dieren vindt dat we niet moeten bezuinigen, maar investeren in onderwijs. Het platteland moet leefbaar blijven onder meer door kleine basisscholen open te houden.

Standpunten

- Scholen in het voortgezet onderwijs moeten naast keuzeverantwoordelijkheid ook budgetverantwoordelijkheid dragen voor schoolboeken.
- Het vakonderwijs voor VMBO's en MBO's moet worden hersteld.
- Collegegelddifferentiatie en selectie aan de poort vormen onnodige belemmeringen in de toegang tot het onderwijs.

- Het collegegeld voor tweede studie gaat niet omhoog.
- Het stelsel van studiefinanciering wordt niet gewijzigd.
- Gezondheid, voeding, natuur, dierenwelzijn en milieu moeten een essentieel onderdeel worden van het algemene lespakket.
- Sponsoring van het onderwijs en schoolboeken door commerciële partijen moet worden verboden om de onafhankelijkheid van onderwijs en wetenschappelijk onderzoek te waarborgen.
- Verlaging van de administratieve druk in het onderwijs.

9.4 Veiligheid

De Partij voor de Dieren hecht veel belang aan de individuele vrijheid van burgers, maar deze mag geen inbreuk maken op de vrijheid en het welzijn van anderen. De tolerantie binnen onze samenleving vormt een groot goed, maar het kan niet worden toegestaan dat die tolerantie een vrijbrief vormt om vormen van oprukkende intolerantie te gedogen.

Standpunten

- Er moet meer onderzoek gedaan worden naar effectievere straffen op gewelddadig gedrag naar mens en dier, waardoor herhaling wordt tegengegaan.
- Bij de bestrijding van criminaliteit dient meer prioriteit gegeven te worden aan zaken die het welzijn van mensen en dieren het meest aantasten.
- De bestrijding van mensenhandel en gedwongen prostitutie moet hogere prioriteit krijgen bij politie en justitie.
- Eerwraak en vrouwenbesnijdenis moeten actiever bestreden worden.
- Er moet een sterkere controle komen op de handel in en doorvoer van wapens. Er komt een openbaar register met betrekking tot de wapenhandel en de positie van Nederland als wapenleverancier en doorvoerland.

9.5 Vluchtelingen

De Partij voor de Dieren hecht groot belang aan een rechtvaardige behandeling van mensen en het tegengaan van schendingen van mensenrechten. Niet alleen in ons eigen land, maar ook internationaal gezien heeft de Nederlandse overheid hier een verantwoordelijkheid. Onafhankelijk van de eigen economische belangen en politieke samenwerkingsverbanden dienen sancties te worden opgelegd bij schendingen van mensenrechten door andere landen.

Standpunten

- Slachtoffers van mensenrechtenschendingen kunnen asiel krijgen in Nederland.
- Op Europees niveau moet Nederland zich sterk maken voor betere opvang van vluchtelingen in de eigen regio. Daarnaast biedt Nederland eigenstandig hulp bij het organiseren van de opvang van vluchtelingen in de regio van herkomst.
- Nederland moet een humaan en rechtvaardig asielbeleid toepassen. De Partij voor de Dieren vindt dat asielzoekers binnen een redelijke termijn uitsluitel moeten krijgen over hun verblijfsrecht in Nederland; mensen die buiten hun eigen schuld langer dan 2 jaar wachten in een opvangcentrum krijgen een verblijfsvergunning.
- In afwachting op uitzetting hebben uitgeprocedeerde asielzoekers recht op medische zorg en mogen uitgeprocedeerde asielzoekers met kinderen niet meer op straat worden gezet.

9.6 Ontwikkelingshulp

De oorzaken van massale immigratie moeten aangepakt worden. Een belangrijke oorzaak van immigratie is armoede, honger en klimaatschade elders. De problemen in her-

komstlanden hangen ook vaak samen met oorlogen, hoge geboortecijfers en te weinig mogelijkheden om in de eigen behoeften te voorzien. Ontwikkelingshulp dient daarom gericht te zijn op kennisontwikkeling, ontwikkeling van een zelfstandige regionale voedselvoorziening, gezondheidszorg en preventie van oorlogen.

Standpunten

- Het budget voor ontwikkelingshulp blijft gehandhaafd op ongeveer 0.8% van het BNP. Het toezicht van de overheid op effectieve besteding wordt verbeterd.
- Ontwikkelingssamenwerking wordt meer gericht op de noden van ontvangende landen dan op de belangen van het participerende Nederlandse bedrijfsleven.

9.7 Bestuur en democratisering

De Partij voor de Dieren vindt dat democratie de staatsvorm is die de inwoners van een land het meeste recht doet. In eigen land moet het democratisch gehalte van de besluitvorming worden versterkt. Het kiesstelsel moet de diversiteit van het politieke spectrum faciliteren.

Standpunten

- De Partij voor de Dieren is tegen wijzigingen in het kiesstelsel die een verhoging zouden betekenen van de drempel voor (nieuwe) politieke partijen om in het parlement te komen.
- Het raadgevend referendum moet een plaats krijgen bij belangrijke besluiten.
- Het burgerinitiatief wordt gestimuleerd en vergemakkelijkt.
- De Partij voor de Dieren is voor de getrappt gekozen burgemeesters via de gemeenteraad en de getrappt gekozen Commissaris der Koningin door de Provinciale Staten.
- De waterschappen zijn een bestuurslaag waar duurzaamheid en verantwoord milieubeleid een goede invulling kunnen vinden. De waterschappen moeten worden ontdaan van 'geborgde zetels' en geheel op democratische wijze gekozen worden. De efficiency operatie die reeds is ingezet bij de waterschappen verdient steun.
- De kosten van het Koninklijk Huis worden beperkt: staatstoelages worden beperkt tot de koningin en de kroonprins; het koninklijk jachtdepartement wordt opgeheven; het aantal paleizen dat in gebruik is bij het Koninklijk Huis wordt beperkt tot twee; het privé-jacht De Groene Draeck komt geheel voor rekening van de Koninklijke familie.

9.8 Gezondheidszorg

De gezondheidszorg moet toegankelijk zijn voor iedereen. Marktwerking in de zorg is onwenselijk. De Partij voor de Dieren vindt dat binnen de gezondheidszorg meer verantwoordelijkheid toegekend moet worden aan mensen op de werkvloer en minder aan managementlagen. Dit komt ten goede aan de efficiency binnen de zorg en zal schrijnende situaties beter helpen voorkomen. Deze verantwoordelijkheid hoort ook in financiële zin te worden erkend en geldt voor vele takken van de sociale sector. Daarnaast moet er veel meer aandacht voor zorg voor ouderen in verpleeghuizen komen en moet mantelzorg een belangrijke plaats innemen in onze samenleving en de erkenning krijgen die het verdient.

Standpunten

- Het eigen risico in de zorg moet niet worden verhoogd en er komt geen eigen bijdrage voor de huisarts.
- Er moet worden gestreefd naar kleinschalige voorzieningen op lokaal- en buurt-niveau in gezondheidszorg.
- Patiënten die zonder tijdige afmelding niet verschijnen op afspraken gaan de kosten van de consulten zelf dragen.

- Thuiszorgvoorzieningen moeten van zodanige aard zijn dat ook mensen die niet kunnen terugvallen op mantelzorg zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen.
- Mantelzorg moet fiscaal aantrekkelijker worden gemaakt.
- Bewegingsonderwijs wordt uitgebreid en wordt toegepast op de individuele leerling. Zwemonderwijs wordt opgenomen in het lespakket van basisscholen.
- Er dient meer erkenning te komen voor het belang van alternatieve geneeswijzen en een einde te komen aan het alleenrecht van de reguliere visie en aanpak binnen de gezondheidszorg.

9.9 Recht

Veel mensen beschouwen de uitwerking van het huidige rechtssysteem in toenemende mate als onrechtvaardig. Rechtspraak is lang niet altijd een bepaling van wie gelijk heeft in een rechtsgeding, maar van wie de langste adem heeft. Veel slachtoffers van letselschade zien zich genoodzaakt genoeg te nemen met een magere schikking omdat ze niet de mogelijkheid hebben tot een juridische krachtmeting met verzekeringsmaatschappijen. Overheden hebben een langere adem dan maatschappelijke organisaties, in personele en financiële zin, waardoor een tegenwettelijk beleid stand kan houden, bijvoorbeeld bij de afgifte van afschot- en milieuvergunningen. Klokkenluiders zien hun carrière en persoonlijk leven geruïneerd, omdat er nog steeds onvoldoende wettelijke bescherming voor ze is.

Standpunten

- Maatschappelijke organisaties die met succes overheidsbeleid aanvechten via de rechter, moeten een reële vergoeding krijgen voor de juridische kosten die ze daarvoor maken.
- Er moet een betere wettelijke beschermingsregeling komen voor 'klokkenluiders' die maatschappelijke misstanden aan de kaak stellen.
- De toegang tot het recht moet vergroot worden via betere rechtshulp voor mensen met beperkte inkomens.

9.10 Sociaal leven

Mensen hebben niet alleen rechten, maar ook plichten jegens elkaar en de samenleving. Daarbij geldt dat de economie en het sociale leven niet louter beheerst mogen worden door financiële factoren. Mensen hebben de vrijheid om te leven volgens hun eigen culturele gewoonten voor zover deze niet strijdig zijn met de wet en de vrijheden van anderen waaronder de dieren. Mensen hebben recht op een veilige en schone omgeving. Van de overheid vraagt dit alles een actieve houding en een beperking van de bureaucratie.

Standpunten

- Initiatieven die tot doel hebben de sociale cohesie te bevorderen moeten gestimuleerd en waar mogelijk gesubsidieerd worden.
- Immigranten worden geacht zichzelf de taal en noodzakelijke sociale vaardigheden eigen te maken om in de Nederlandse samenleving te functioneren; de overheid ziet er op toe dat dit gebeurt en is hierbij behulpzaam. Onwil leidt tot sancties.
- Het ouderenbeleid moet er op gericht zijn om mensen zolang mogelijk zelfstandig in onze samenleving te laten functioneren. De overheid is behulpzaam om dat mogelijk te maken en past hierbij maatwerk toe. Meergeneratiewonen moet worden aangemoedigd door een ruimhartig beleid ten aanzien van het bouwen van aanleunwoningen voor jongeren of ouderen op eigen erf.

9.11 Woningmarkt

Iedereen heeft recht op woonruimte. Burgers moeten de mogelijkheid hebben om tegen een redelijk deel van hun inkomen over een fatsoenlijke woning te beschikken. Bij het verstrekken van huursubsidie c.q. de aftrek van hypotheekrente moet de overheid toezien op een evenredige verdeling van de overheidssteun. Onbeperkte aftrek van hoge hypotheekrenten past daar niet bij. De Partij voor de Dieren wil ook af van fiscale prikkels die stimuleren tot het hebben van schulden en die het aflossen van een hypotheek 'beboeten'. Systeemwijzigingen dienen echter geleidelijk te worden ingevoerd om ernstige verstoring van de woningmarkt en het schaden van het vertrouwen van de burger te voorkomen, met behoud van rechtszekerheid van mensen die al een hypotheek hebben afgesloten.

Voor kleine woningen is in Nederland een maximale huurprijs vastgesteld. Dit zou ook studenten moeten beschermen tegen huisjesmelkers. Maar in de praktijk werkt het niet, omdat studenten vaak bang zijn hun kamer uitgezet te worden wanneer ze naar de huurcommissie stappen. Pas na verhuizing hoeven huurders niet meer bang te zijn voor represailles. Het moet daarom mogelijk gemaakt worden dat de te veel betaalde huur met terugwerkende kracht gevorderd kan worden.

Standpunten

- De aftrek van hypotheekrente blijft, maar wordt op korte termijn beperkt tot een hypotheekschuld van maximaal € 750.000 en geleidelijk verder teruggebracht tot € 500.000. Iedereen heeft 30 jaar recht op aftrek van een annuïtair dalend percentage van de hypotheekrente. Via een geleidelijke invoering wordt het aftrekpercentage afgetopt op 42%. Dit levert uiteindelijk een jaarlijkse besparing van € 4,1 mld.
- De overdrachtsbelasting voor woningen wordt gedifferentieerd naar energieverbruik, waarbij kopers minder overdrachtsbelasting betalen voor een energiezuinige woning én als ze na aankoop tijdens de verbouwing alsnog forse energiebesparende maatregelen toepassen. De overdrachtsbelasting voor onzuinige woningen wordt overeenkomstig verhoogd.
- Er komt een tijdelijke verlaging van de overdrachtsbelasting om de huizenmarkt een impuls geven.
- Mensen die hun huis in de verkoop hebben staan, terwijl ze al een ander huis hebben gekocht hebben tijdelijk recht op een dubbele hypotheekrenteaftrek.
- Leegstaande kantoorpanden, die hiervoor geschikt zijn, moeten kunnen worden omgebouwd tot woonruimte.
- Teveel betaalde huur boven de maximaal vastgestelde huurprijs moet tot 1 jaar na afloop van het huurcontract terug gevorderd kunnen worden van de verhuurder.

9.12 Ruimtelijk beleid

Veranderende perspectieven in de landbouw leiden tot het vrijkomen van gebieden. Deze ruimte moet op zorgvuldige wijze beheerd en bestemd worden met oog voor de belangen van mens, dier, natuur en milieu. Zo moet er een stimuleringsregeling komen om leegstaande gebouwen te benutten voor doelen die meer overeenstemmen met het algemeen belang. Deze herallocatie van de ruimte kan op vrijwillige basis leiden tot meer woonruimte, vitalisering van dorpsgemeenschappen, aanwas van natuurgebieden en een betere benutting van infrastructuur. De toegenomen bouw mogelijkheden op het platteland zullen zonder overheidsbijdrage leiden tot de bouw van tienduizenden extra woningen, een miljardenimpuls voor economie en werkgelegenheid en een ontlasting van de woningvraag in de steden, doordat de trek van het platteland naar de stad een halt wordt toegeroepen.

Standpunten

- Het Rijk bevordert dat mensen op eigen erf kunnen bouwen ten behoeve van huisvesting van ouders of kinderen en bevordert voor een ieder een plezierige leefomgeving door herallocatie van ruimte ombouw van leegstaande kantoorruimte en ecologisch verantwoord gebouwde en energiezuinige woningen en bedrijfsgebouwen.
- Vrijgekomen agrarische gebouwen mogen in principe benut worden voor woningbouw van gelijke omvang, waarbij de inhoud per woning/appartement niet meer mag bedragen dan 500 m³. Grotere agrarische complexen mogen benut worden voor de vorming van appartementencomplexen op het platteland. De ombouw dient aangepast te zijn aan het karakter van het landschap, infrastructuur en de regionale architectuur. Er mag geen sprake zijn van bouw hoger dan twee etages. De landgoedregeling waarbij agrarische grondeigenaren mogen bouwen op een kavel van ten minste 5 hectaren, moet worden gestimuleerd, op voorwaarde dat minimaal 75% van het terrein wordt ingericht voor natuurontwikkeling.
- De overheid krijgt, om speculatie te voorkomen, de mogelijkheid vrijkomende gronden als eerste aan te kopen tegen onafhankelijk vastgestelde marktwaarde.
- Er komen geen nieuwe regionale luchthavens.
- De bouw van 'zichtlocaties' in de vorm van lintbebouwing voor bedrijventerreinen langs wegen in de groene ruimte moet worden beperkt.
- Het omvormen van agrarische percelen van ten minste 5 hectare tot in het bestemmingsplan vastgelegde biologische landbouwtoepassingen wordt gehonoreerd met een bouwvergunning voor één woning, waarmee de vorming van kleinschalige biologische boerenbedrijven sterk gestimuleerd wordt.
- In (gemeentelijke) bestemmingsplannen dient beschreven te zijn dat het plaatsen van een schuilstal ten alle tijde mogelijk is, indien dit noodzakelijk is voor het welzijn van het dier.

9.13 Cultuur en media

Omdat kennis van de eigen cultuur één van de grondslagen vormt voor respect voor andere culturen en omdat cultuur en media een belangrijke rol kunnen vervullen om van Nederland weer een aangenamere samenleving te maken, vindt de Partij voor de Dieren dat er meer geld en aandacht besteed moet worden aan deze thema's. De verflakking van het TV- en radioaanbod kan gestopt worden door verbetering van de positie van de Publieke Omroep.

Standpunten

- Er wordt niet bezuinigd op de budgetten voor kunst en cultuur.
- De positie van publieke omroep moet worden versterkt. Er moet een stelsel van promotie en degradatie komen waarbij de toegewezen zendtijd en programmamiddelen behalve met ledental een directe relatie krijgen met de geleverde prestaties in relatie tot de taakopdracht van de publieke omroep.
- Op alle zenders komt een volledig reclameverbod voor alcoholische dranken.
- De zendtijd voor kerkgenootschappen en genootschappen op geestelijke grondslag (de '2.42-omroepen' of voorheen '39f-omroepen') wordt afgeschaft, een besparing van circa € 10 mln. Levensbeschouwelijke programmering, anders dan via subsidie aan ledenomroepen, is geen taak voor de overheid.

9.14 Buitenlands beleid en defensie

Nederland stelt zich in internationale bondgenootschappen loyaal op naar haar bondgenoten maar maakt eigen afwegingen waarin niet geopolitieke overwegingen de doorslag vormen, maar mededogen en duurzaamheid. In dat beleid passen opbouwmissies in het kader van ontwikkelingssamenwerking veel beter dan militaire missies, ook wan-

neer die een opbouwcomponent kennen.

Standpunten

- Nederland kiest voor een meer autonome positie binnen de NAVO.
- Nederland trekt zich terug uit Afghanistan en stuurt geen nieuwe militaire missies naar dat land.
- Er moet een parlementair onderzoek komen naar de rol van Nederland bij de militaire inval in Irak.
- Er worden geen JSF straaljagers aangeschaft. Defensie vliegt verder met een afgeslankte en gemoderniseerde vloot F16 straaljagers.
- Het defensiebudget kan met 20% omlaag. Deze budgetkorting levert een besparing van € 1,4 mld.
- De Nederlandse bijdrage aan de EU moet worden heronderhandeld en kan ten minste 10% lager.
- Nederland beperkt het aantal ambassades en vervangt die waar mogelijk door consulaten. Hiermee kan € 200 mln. bezuinigd worden op de diplomatieke dienst.
- Nederland stopt met het bevorderen van de buitenlandse vraag naar in ons land geproduceerde dierlijke eiwitten.

9.15 Godsdienstvrijheid

Nederland beschouwt vrijheid van godsdienst als een groot goed dat grondwettelijk verankerd is. Toch mag vrijheid van godsdienst van de één niet in botsing komen met burgerlijke vrijheden en democratische rechten van anderen. Er worden om die reden grenzen gesteld aan uitingen van religie die burgerlijke vrijheden schaden.

Standpunten

- Er komt een verbod op het onverdoofd ritueel slachten van dieren.
- Er komt geen wettelijk vastgelegde (religieuze) rustdag.
- Scholen die gebaseerd zijn op levensbeschouwelijke grondslag mogen niet discrimineren in hun aannamebeleid.
- Politieke partijen mogen niet discrimineren naar sexe, ook niet waar de overwegingen daartoe ingegeven worden door levensbeschouwelijke opvattingen.

9.16 Privacy

De Partij voor de Dieren hecht zeer aan de privacy van burgers. Het is onacceptabel dat in Nederland per dag meer telefoontaps worden uitgevoerd dan in de VS in een heel jaar. In toenemende mate worden burgerlijke vrijheden ingeperkt door de overheid, en daaraan moet met kracht een halt worden toegeroepen tenzij de vrijheid of veiligheid van mens of dier in het geding is.

Via het internet kunnen consumenten muziek en films zelf downloaden en bekijken waar en wanneer ze willen. De muziek- en filmindustrie heeft zich nog onvoldoende aangepast aan deze situatie en daardoor downloaden veel consumenten zonder te betalen. In de plannen van de overheid worden internetproviders verplicht om het internetverkeer van hun klanten in de gaten te houden, waarmee het recht op privacy en communicatiegeheim, informatievrijheid en vrijheid van meningsuiting onder druk komt te staan. Internetproviders mogen geen verlengstuk worden van de opsporingsdiensten.

Standpunten

- Het Elektronisch Patiëntendossier en het Elektronisch Kinddossier worden niet doorgevoerd omdat de privacy onvoldoende gewaarborgd is.
- Het opnemen van vingerafdrukken in het paspoort en opname in de centrale data-

base moet ongedaan gemaakt worden.

- De Wet Identiteitsvaststelling Verdachten, Veroordeelden en Getuigen moet betere waarborgen krijgen voor de rechten van burgers.
- De bewaarplicht van telecomgegevens en e-mailgegevens dient drastisch te worden ingeperkt.
- In artikel 7 van de Grondwet over de uitingsvrijheid en artikel 13 over het brief- en telefoongeheim wordt expliciet gemaakt dat deze rechten ook gelden voor hiermee vergelijkbare technologieën, zoals Internet en e-mail.
- De Wet Bescherming Persoonsgegevens dient te worden aangescherpt om burgerrechten veilig te stellen.
- Privé gegevens van vliegtuigpassagiers en informatie over bankafschriften mag door de overheden niet gedeeld worden met derde landen zoals de VS.
- Kilometerheffing en kentekenregistratie op snelwegen mag niet worden ingevoerd zonder stringente privacywaarborgen.
- Er is in ons land geen ruimte voor een algemene maatregel tot preventief fouilleren.
- De overheid mag internetproviders niet dwingen om automatische opsporingssoftware in te zetten om de inhoud van het internet- en mailverkeer van klanten te monitoren.
- Er komt geen downloadverbod dat door providers gehandhaafd zou moeten worden.
- Er mag geen Europese internetcensuur komen via een filter dat delen van het internet afsluit.

9.17 Emancipatie

De Partij voor de Dieren staat voor erkenning van emancipatiebewegingen. Overal waar sprake is van achterstelling van groepen, zoals vrouwen, homo's, etnische minderheden, is het een taak van de overheid zorg te dragen voor volwaardige integratie en gelijkberechtiging.

Standpunten

- Een gelijke beloning voor mannen en vrouwen wordt wettelijk verplicht.
- Er wordt met kracht opgetreden tegen alle uitingsvormen van discriminatie.
- De overheid streeft ernaar het ambtenarenapparaat een evenwichtige afspiegeling te laten zijn van de samenstelling van de bevolking.
- Homoseksuele paren krijgen gelijke rechten aan die van heteroseksuele paren.
- Bij een echtscheiding hebben mannen en vrouwen dezelfde rechten.

9.18 Financiële markten

De aanhoudende financiële crisis maakt pijnlijk duidelijk hoezeer wij geld zijn gaan overwaarderen ten opzichte van het waardevolste wat we hebben, schone lucht, schoon water, schone grond en een stabiel klimaat. Het feit dat banken en financiële instellingen zich vrijwel zonder uitzondering zijn gaan bezig houden met de verkoop van onbegrijpelijke producten, beleggingsproducten met geleend geld en versluierde provisiestelsels waarin consumenten het overgrote deel van hun inleg op voorhand kwijt zijn, vraagt om een totale heroriëntatie van de financiële dienstverlening.

Er moeten banken komen die louter aan traditionele financiële dienstverlening doen, zoals sparen, lenen en betalen. Financiële instellingen die andere producten aanbieden moeten duidelijk herkenbaar worden en onder streng toezicht gebracht worden van de AFM.

Standpunten

- De door de Staat verleende garanties aan banken gaan gepaard met een stevige verduurzamingseis, zowel qua belonings- als investeringsbeleid.

- Aan kredietverlening van door de Nederlandse Staat gefinancierde banken worden duurzaamheidscriteria gekoppeld.
- Nederland moet bevorderen dat er internationaal een kleine belasting op valutatransacties (Tobintax) komt. Daarmee wordt een fonds gevormd voor overheidsingrijpen bij bancaire missers.
- Duurzaam bankieren wordt aantrekkelijker gemaakt door uitbreiding van het groenfinancieringsstelsel voor alle economische sectoren.
- Bankiers die zich schuldig maken aan de verkoop van onverantwoorde financiële producten worden persoonlijk aansprakelijk voor de toegebrachte schade.
- Consumenten moeten worden beschermd tegen te hoge (persoonlijke) leningen.

9.19 Crisisbestrijding

De bestrijding van de financiële crisis moet in samenhang gezien worden met andere crises, zoals de wereldvoedselcrisis, de zoetwatercrisis, de energiecrisis, de biodiversiteitscrisis, de klimaatcrisis en dierziekten crises. Juist bij de bestrijding van crises mag niet ingezet worden op herstel van de oude situatie, maar wordt ingezet op nieuwe, duurzame doelen. De huidige vorm van crisisbestrijding via het buiten werking stellen van delen van het democratisch proces en de aanleg van meer wegen en andere infrastructurele werken geeft blijk van een gebrek aan duurzame toekomstvisie.

Standpunten

- De crisis- en herstelwet moet volledig worden herzien.
- De onteigeningsparagraaf verdwijnt uit de crisis- en herstelwet en wijzigingen in de onteigeningswet krijgt een zelfstandige parlementaire behandeling.
- De transitie naar een meer op plantaardige eiwitten gebaseerd productie- en consumptiepatroon wordt een belangrijk onderdeel van de bestrijding van de crisis.

9.20 Fiscale maatregelen ten behoeve van klimaat en milieu

De Partij voor de Dieren wil een gezond en duurzaam economisch systeem. In dit systeem worden de werkelijke kosten doorberekend in elke stap van de keten, en niet meer afgewenteld op de belastingbetaler. De prijsprikkel die dan ontstaat, bevordert duurzame productie en consumptie. Het verschil in koopkracht wordt gecompenseerd door middel van lagere belasting op arbeid.

Alle subsidies die de overheid verstrekt, zullen opnieuw moeten worden gezien met het oog op de effecten op milieu en klimaat. Subsidies die niet-duurzaam gedrag in de hand werken worden afgeschaft. Ook het belastingstelsel en de prikkels die hiervan uitgaan, moet op de schop. Het belastingstelsel wordt vergaand vergroend. Deze veranderingen zullen een verschil in koopkracht met zich meebrengen. Dit verschil moet gecompenseerd worden door arbeid minder te gaan belasten.

Maatregelen

- De externe kosten van de productie- en afvalfase van producten komen tot uiting in de prijs van het product.
- Er komt een accijns op vlees van €2 per kilo, zodat de werkelijke kosten van productie ook tot uiting komen in de kostprijs van het product. De opbrengst van deze vleestaks maatregel bedraagt circa € 1,4 mld. per jaar.
- Er komt een heffing op de import van veevoer.
- Subsidies en kortingen voor milieuvervuilende activiteiten en producten worden afgeschaft.
- Nederland voert een flexibele CO₂-taks in die lager wordt naarmate de Europese prijs voor CO₂-emissierechten hoger wordt.

- Dierlijke eiwitten komen onder het hoge BTW tarief te vallen. Deze beprijzing van vlees, melk, kaas, boter en eieren levert jaarlijks € 1,1 mld.
- Voor biologische producten zal het btw nultarief gaan gelden.
- Er komt een accijns op kerosine voor vliegtuigen.
- Er wordt een vrachtwagenheffing ingevoerd van 15 cent per kilometer.
- De belasting op grijze stroom is hoger dan de belasting op groene stroom, en het degressieve systeem van energiebelasting wordt afgeschaft. Dit levert jaarlijks € 600 mln. op.
- Groene spaar- en beleggingsregelingen worden gestimuleerd en uitgebreid met alle vormen van duurzame ontwikkeling.
- Alle subsidies die de overheid verstrekt, zullen worden herbezien met het oog op de effecten op milieu, klimaat en omgang met dieren. Hiermee valt honderden miljoenen te besparen.
- Er wordt een wegwerptaks ingevoerd voor milieuonvriendelijke verpakkingen en sta-tiegeld op blik en kleine drinkflesjes.